

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Навчально-науковий інститут філології, перекладу та журналістики
Кафедра української літератури, методики її навчання та журналістики

Середня освіта (Українська мова та література)

014.01 Середня освіта (Українська мова та література)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗИ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

студентки **Пустовіт Анна Сергіївна**

Наукові керівники – докт. наук із соціальних комунікацій, професор кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Т. А. Дзюба

канд. філол. наук, доцент кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики О. М. Капленко

Рецензенти – докт. пед. наук, професор кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Ю. І. Бондаренко;

канд. філол. наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання А. М. Кайдаш

Допущено до захисту

завідувач кафедри – доктор пед. наук,
професор **Ю. І. Бондаренко**

Ніжин – 2020

АНОТАЦІЯ

Пустовіт А. С. Художні особливості прози Мирослава Дочинця

У роботі виділено й проаналізовано художні особливості трилогії Мирослава Дочинця «Вічник», «Криничар», «Горянин». Здійснено кодифікацію творчості Мирослава Дочинця за генераційним принципом; досліджено та окреслено літературно-критичний дискурс прози митця; схарактеризовано жанрову парадигму художнього доробку письменника. Також здійснено спробу узагальнення й систематизації образно-філософської парадигми трилогії крізь призму таких концептів, як гроші, жінка, їжа, стихія та праця.

Результати наукового дослідження дозволяють глибше пізнати особливості прози Мирослава Дочинця, усвідомити специфіку індивідуального стилю митця та його місце в сучасному літературному процесі.

Ключові слова: Мирослав Дочинець, дискурс, жанр, образ, філософія, проза, трилогія.

ANOTATION

Pustovit A. S. Artistic features in Myroslav Dochynets' prose

The artistic features of Myroslav Dochynets' trilogy "Vichnyk", "Krynychar", "Horianyn" are identified and analysed in this master thesis. The codification of Myroslav Dochynets' work has been carried according to the generational principle; the literary-critical discourse of the artist's prose is researched and outlined; the genre paradigm of the writer's work is also characterized. Besides, there is an attempt to generalize and systematize the figurative-philosophical paradigm of the trilogy through the prism of such concepts as money, woman, food, element and labor. The results of scientific research allow us to learn more about the features of the prose of Myroslav Dochynets, to understand the specifics of the individual author's style and his place in the modern literary process.

Key words: Myroslav Dochynets, discourse, genre, figure, philosophy, prose, trilogy.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧИЙ ПРОФІЛЬ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ	8
1.1. Кодифікація творчості Мирослава Дочинця за генераційним принципом.....	8
1.2. Літературно-критичний дискурс прози Мирослава Дочинця.....	11
1.3. Жанровий контекст творчості митця.....	20
РОЗДІЛ 2. ОБРАЗНО-ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА У ТРИЛОГІЇ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК», «КРИНИЧАР», «ГОРЯНИН»	30
2.1. Філософія грошей.....	30
2.2. Філософія жінки	36
2.3. Філософія їжі	41
2.4. Філософія стихії.....	49
2.5. Філософія праці	53
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61

ВСТУП

Актуальність наукового дослідження. В Україні нині не знайдеться, мабуть, письменника, чию творчість обговорювали б так широко, як це роблять із книжками Мирослава Дочинця. Окрім топових позицій у рейтингах книгарень, його книги також заповнюють важливу ланку «духовного нарративу» української літератури. Яскраві особистості та їхні влучні сентенції рясніють у кожному творі письменника, пробиваючи шлях до людей різного віку і соціального статусу.

Читаючи твори Мирослава Дочинця, можна помітити чітко сформований ідіостиль, наповненість та напруженість кожної фрази, яка до того ж оформлена за допомогою закарпатського діалекту, або, як зазначає митець, несправедливо забутих лексем. Всі твори являють собою невичерпне джерело мудрості й духовності.

Творчий шлях письменника почався ще зі шкільної лави. Мирослав Дочинець почав друкуватися в дитячих виданнях ще у шостому класі, а в дев'ятому вже став переможцем обласного конкурсу юних літераторів, який проводила Спілка письменників України.

Мирослав Дочинець є членом Асоціації українських письменників та Національної спілки письменників України. Його проза перекладається різними мовами світу: російською, словацькою, румунською, польською, французькою, англійською та навіть японською. За плідну і самобутню творчу діяльність відзначений низкою літературних премій: «Журналіст року Закарпаття» (1998 рік), Міжнародної літературної премії «Карпатська корона» (2004 рік), «Золотий письменник України» (2012). Тричі висунутий на здобуття Шевченківської премії, а у 2014 став її переможцем за романи «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» та «Горянин. Води Господніх русел». Окрім усього, Мирослав Дочинець – успішний видавець, котрий очолює видавництво «Карпатська вежа» у

Мукачеві. Зважаючи на це, для дослідження обрали постать саме цього непересічного митця.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Магістерську роботу «Художні особливості прози Мирослава Дочинця» виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри української літератури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Історія української літератури: проблеми поетики та інтерпретації».

Мета магістерської роботи – дослідити художні особливості прози Мирослава Дочинця. Для реалізації цієї мети були сформульовані такі **завдання:**

- 1) дослідити наукову літературу з обраної теми;
- 2) проаналізувати літературно-критичний дискурс творчості Мирослава Дочинця;
- 3) окреслити жанровий контекст прози;
- 4) укласти образно-філософську парадигму найбільш відомих творів Мирослава Дочинця («Вічник», «Криничар», «Горянин»), які на сьогодні об'єднують у своєрідну трилогію;
- 5) сформулювати висновки та рекомендації на основі отриманих досліджень.

Об'єктом магістерського дослідження стала сучасна проза Мирослава Дочинця, а саме книга «Многії літа. Благії літа», романи «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Криничар. Діярюш найбагатшої людини Мукачівської домінії», «Горянин. Води Господніх русел», які умовно об'єднують у трилогію.

Предмет дослідження – художні особливості прози Мирослава Дочинця.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Досягнення поставленої у роботі мети та розв'язання відповідних завдань передбачає використання системного аналізу до вивчення заявленої проблеми. У роботі

також використано загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, індукція, дедукція), які націлені на комплексне осмислення наукової проблеми.

Під час дослідження використовувались тексти трилогії, науково-критичні статті відомих літературознавців, відгуки та рецензії, матеріали інтерв'ю із Мирославом Дочинцем. У магістерській роботі використані розвідки на тему контекстуального дискурса Мирослава Дочинця, як: Н. Гнилицька [8], Н. Каралкіна [19], О. Попович [36], Є. Сверстюк [37], Л. Скорина [38], П. Сорока [42], О. Щур [50] та ін.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в роботі вперше робиться спроба цілісного дослідження та аналізу трилогії Мирослава Дочинця.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані для виступу на наукових конференціях, під час написання курсових, дипломних робіт, дисертацій; при підготовці до семінарів із сучасної української літератури, у шкільній практиці за умови уведення його в подальшому у шкільну програму.

Апробація результатів роботи була здійснена на таких *конференціях*:

1. II Усеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 19–20 лютого 2020 року;
2. Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Арватівські читання – 2020» (Ніжин, 15 квітня 2020 року;
3. Конференція молодих науковців (Ніжин, 13–22 травня 2020 року, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)

Окремі положення роботи відображені в таких *публікаціях*:

1. Пустовіт А. Жанрова парадигма творчості Мирослава Дочинця. *Арватівські читання–2020* : зб. тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2020 року / упор.

А. І. Бондаренко, Н. М. Голуб, Н. М. Пасік. Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2020.

2. Пустовіт А. Літературно-критичний дискурс прози Мирослава Дочинця. *Науково-методичний вісник Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради*. 2020. № 2(18).

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (51 позиція). Загальний обсяг роботи – 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТВОРЧИЙ ПРОФІЛЬ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Кодифікація творчості Мирослава Дочинця за генераційним принципом

Поняття «сучасний літературний процес» – це українська література, яка охоплює часові межі від сімдесятих років ХХ століття і до сьогодні. Але точного розмежування з якого періоду українську літературу можна вважати сучасною. Хоча під цим поняттям частіше розуміють літературу написану після проголошення незалежності в Україні. Саме це стало поштовхом до ґрунтовного оновлення характеру розвитку літературного процесу. Для соцреалістичної літератури були характерні естетизація радянської політики, політизація літератури та акцент на виховання суспільства, але після того як Україна отримала незалежність, всі радянські заборони зникли, і соціалістична література залишилась в минулому, на зміну яку прийшла нова, сучасна українська література. Вона перейшла у постколоніальний період, що означав зменшення патріотичного й морального пафосу, що було типовим для соцреалізму. І література стає лише видом мистецтва. Відбувається розширення тем і жанрів сучасного письменства. Створюються та збільшується кількість різних мистецьких течій, шкіл, напрямів у літературному процесі. Формуються і співіснують в літературному процесі різні покоління.

Кожне покоління творить свій унікальний варіант світосприймання, свій художній образний світ, що відрізняється від інших. Саме за різницею чи схожістю у світосприйнятті життєвих орієнтирів можна відокремлювати сучасні літературні покоління.

В українській культурі розмежування літературного процесу за поколіннями розпочинається з шістдесятих років минулого століття, назви яких утворювались від певного десятиліття – «шістдесятники»,

«сімдесятники», «вісімдесятники», «дев'ятдесятники», «двотисячники» та «двотисячідесятники».

Існують певні ознаки за якими варто зараховувати творчість письменників до того чи іншого покоління, серед таких є: спільність досвіду, тобто спільно пережиті певні історичні, особливо кризові ситуації (революції, війни, глобальні катастрофи, які сколихнули як і одну державу так і цілий світ загалом); і як слушно зауважує Л. Демська, наслідок спільно пережитого історичного досвіду – це формування світоглядних орієнтирів, створення спільних цілей, художніх принципів та засад. Не менш важливим є фактор поколінневої самосвідомості, що означає усвідомлення своєї відмінності та унікальності від своїх попередніх та наступних поколінь [34].

Велике значення відіграє і часовий період творчості письменника, але це більше стосується спільного історичного досвіду, аніж хронологічного часу. Адже трапляються випадки, коли автор хоч і знаходиться в одному часовому періоді, але світоглядно належать до попереднього чи наступного, або взагалі до іншої літературної епохи. Звідси і робимо висновок, що застосовувати поняття покоління в літературі можна лише як образне визначення групи чи напряму, що мають спільні погляди і прагнення, не обмежуються віковою категорією. Тобто, поняття покоління в літературі визначає не лише світосприйняття, ціннісні мірила, моральні та естетичні первини творчості, а також особливу психологічні наслідки на навколишню реальність, що розкривається передусім на емоційному рівні світосприйнятті.

Але існують такі випадки в літературі, коли митець ні хронологічно ні світоглядно, або через минулу радянську цензуру не вписується до жодного з поколінь, за визначенням О. Гордона таких письменників називають «позадесятники». Серед них письменник старшого покоління Юрій Покальчук, який ідентифікував свою творчіть як сучасну [34].

У дев'яності роки таких авторів як О. Лишега та Г. Пагутяк не приписують до якогось певного покоління. Письменник та літературознавець В. Даниленко називає таких літературних самітників, чия праця розходиться

від їхніх сучасників: Г. Гусейнов В. Міняйло, Л. Подерв'янський, Ф. Роговий. Так само і таких письменників як Н. Білоцерківець, О. Гриценко, О. Забужко, Л. Таран не зараховують до одного певного покоління [35].

Юрій Андрухович у часописі «Плерома. Мала українська енциклопедія актуальної літератури», в розділі «Одинаки та Самітники» вказує на таких письменників як Т. Мурашко, В. Назаренко, А. Охрімович, Ю. Покальчук [34].

Якщо говорити про Мирослава Дочинця, то він активно увійшов у літературу з 1980-х років як новеліст, і мав за такою логікою стати письменником вісімдесятником, але ми не можемо його ним назвати. Хоч ніби то він у межах цього покоління, але Дочинець світоглядно кардинально різниться від цієї когорти письменників. Для яких було характерно використання засобів творення комічного, а саме гумор, іронію, сарказм, сатиру та виключно притаманне вісімдесятникам – карнавальність; мова їх творів набувала сленговості, суржиковості. Художніми принципами яких були надання домінантного значення формальній складовій твору, перехід від наративного символізму до інтертекстуального та пошук сенсу інтертекстуальності, критика загальній шаблонній моралі, концептуальний урбаністичний індивідуалізм.

Сприйняття картини світу і відтворенні її на папері Мирослава Дочинця зовсім не перегукується з письменниками того часу. Більше того, зарекомендував себе на широкий загал митець у десятих роках ХХІ століття завдяки книзі «Многії літа. Благії літа. Заповіді 104-річного Андрія Ворона – як жити довго в щасті і радості». Однак, ця книга стала не єдиним успіхом автора, після чого слідували інші твори, які стали не менш популярні, і навіть сягали вищих оцінок за усі попередні.

Виходячи з цього, Мирослав Дочинець можна зарахувати до письменників самітників, адже зображення картини світу у його творчості відрізняється і від вісімдесятників, і від двотисячідесятників, ще юних авторів, які починають свій творчий шлях. Дочинець має свій неповторний унікальний стиль, його тексти як прихисток для душі. Центральний персонаж його творів

носій вічних цінностей, зазвичай зображення складної долі головного героя як вказівка тим, хто шукає себе, свій шлях. Це своєрідний зв'язок між автором та читачем, і можливо саме тому його романи є унікальними та близькими кожному читачу.

1.2. Літературно-критичний дискурс прози Мирослава Дочинця

Романи Мирослава Дочинця, як і творчість більшості сучасних прозаїків, оцінюються критиками літературознавства неоднозначно. Вивчаючи літературно-критичні джерела можна помітити, що оцінки інколи є діаметрально протилежними, а інколи і дотичними одна одній.

У цьому розділі зробимо спробу систематизувати відгуки та думки з приводу романів «Вічник», «Криничар», «Горянин» Мирослава Дочинця, а також книги «Многії літа. Благії літа», ідея якої ширше розгортається у тексті «Вічника».

Яскраво заявити про себе назагал, представитися читачеві, а також стати автором одного із найбільш читабельних бестселерів Мирославу Дочинцю вдалося за допомогою книги порад «Многії літа. Благії літа», яка вийшла друком у 2010 році. Її книжковий блогер Тарас Фасоля назвав «найуспішнішою літературною містифікацією останніх років» [50].

Ця думка полягає в тому, що карпатський мудрець Андрій Ворон, проживши 104 роки, залишив по собі розрізнені нотатки, в яких розповідалось про те, «як жити довго, в здоров'ї, щасті і радості», а прозаїк обробив їх, систематизував та видав. Обсяг частки художнього домислу невідомий – так само, як і те, чи існував реальний дід Андрій і чи намагався він щось писати, чи його образ став основою для художнього прийому авторської маски.

Тут є поради щодо того, як поводитися, молитися, одягатися, лікуватися, їсти. Текст сприймається легко, написаний доступною для кожного лексикою, до того ж не потребує значних розумових зусиль і може бути читаний з будь-

якої сторінки. Саме тому «Многії літа. Благії літа» критики вважають цей текст у прямому сенсі масовим.

Мирослав Дочинець зумів розгадати запити читачів усіх соціальних станів, підшукавши поради на будь-який смак. Хтось винесе з книги мудрість «не ти для часу, а час для тебе, не обганяй і не помножуй час», когось потішить, що «чоловік, який має коханок, вмирає раніше, ніж його жінки», а комусь стане в пригоді рецепт вегетаріанських страв. Але книзі не вистачає вказівки для критичного сприймання, на зразок «самолікування може бути шкідливим для вашого здоров'я», щоб читачі пам'ятали, що це правда художня, а не реальна.

Критики також небезпідставно відмічають, що романи «Вічник» та «Криничар» є прикладом тривіальної, тобто масової літератури. Вони аргументують це тим, що автор у своїх текстах схиляється до екзотичності та пригодництва, щоб зацікавити читача. Окрім того, ці романи зараховують до складу масової літератури, що цілком до вподоби масовому читачу. Для своїх книг Мирослав Дочинець обирає такі теми, які є безпрограшними та завжди цікавими читачеві.

Відомий поет і критик Львівщини Віктор Неборак своїм коментарем стверджує, що сила «Вічника» в тому, що в ньому немає літературщини, тому це література особлива. І навіть більше, ніж література [17].

Наталія Каралкіна у своїй статті зазначає, що Мирослав Дочинець здійснив майже неможливі речі, тобто змусив типового українця взяти книжку до рук. Він з легкістю показав урок тим, хто постійно жаліється на низькі тиражі, нечитабельний народ і економічну кризу. Тираж його книжок сягнув 360 тисяч, і це саме ті твори, в яких вміщено все, що потрібно як звичайній людині, так і вимогливому бібліофілу [19].

Деякі критики з долею жарту заявляють так про книги прозаїка: «Є детектив, є роман, а є Дочинець» [17].

Відомий літературний критик Михайло Бриних називає Мирослава Івановича «щасливчиком» 2013 року і «найтиражнішим автором книжок

українською мовою». Стверджує те, що його романи характеризуються неабиякою вишуканою образністю, джерельним началом, прекрасною мовою та цікавими сюжетами. Сам автор у своїх інтерв'ю також дає деякі характеристики та коментарі щодо масовості його літератури і не розуміє, чому в слові «масовий» потрібно обов'язково шукати негативний контекст. Він апелює до Тараса Шевченка, вказуючи, що він також є масовим автором, та навіть народним, що є найвищою формою масовості. Прозаїк також повідомляє про те, що пише передусім заради читача, тобто прагне вгадати його смаки, а не лише для власного задоволення.

Письменник та літературознавець Володимир Базилевський вважає, що Мирослав Дочинець «бачить щось більше, ніж інші, а саме людську мудрість, знання, віру, надію. Книги його є метафоричним полотном, але водночас дуже зрозумілим. Такого мудрого складу, наснаги духу, такого густопису прози він не бачить більше в жодному теперішньому українському літературному потоці» [28, с. 13].

Доктор філософії Євген Сверстюк також відгукується про Мирослава Дочинця, порівнюючи книгу «Вічник» із цілющим карпатським гірським джерелом, що як до джерела люди линуть, так само і до цієї книги, не звертаючи уваги на творчість інших авторів, яких порівняв з красиво упакованими бутлями води.

Саме такої книги давно не вистачало в сучасній українській літературі. Книги про простого українця, що залишається собою на бездоріжжі ХХ століття. Мудрого, навченого життям, змученого колесом прогресу, сліпого у своїй рішучості й нещадності.

Хоч у нас і не мало книг про людей, на чию долю випали тяжкі випробування, але за браком культури спостереження і за нестачею творчої свободи наша література оминула головний образ, на якому тримається дух народу. Саме образ такої людини і криється у книгах Дочинця.

Книга написана, як захопливий роман, а також дидактична в євангельському сенсі цього слова. Становить собою певну науку життя, яка не застаріє і буде представляти вічний дух України.

Думка Віктора Неборака суголосна із думкою Євгена Сверстюка щодо типу героя. Головний герой дає слушні поради щодо того як потрібно поводитись, як слід ставитись до природи, і головне, як треба жити, щоб залишатися здоровим та щасливим. Саме це створює особливий зв'язок між автором та читачем, що на думку Неборака, і зумовлює популярність Мирослава Дочинця.

Він продовжує, що книга «Горянин» – це вдалий роман про звичайного лісоруба з карпатських гір, який знаходиться в своєму особливому світі, який пов'язаний із місцем його проживання . Сенсом свого буття, він вбачає вкорінитися міцно й глибоко в те, що йде з плином часу, смертністю людини.

За словами Неборака, письменників останніх десятиліть особливо не цікавила сільська тематика з героями-селянами. Вважалось, що українська література перенасичена сільськими мотивами, тому їх погляд зупинився на іншому типі героя – жителя міста. А в своїй творчості Дочинець навпаки повернувся до селянина.

Та не лише читач є привабливим на сторінках романів прозаїка. У «Криничареві» є якась магія, щось надлюдське. Це Петро Сорока відчув з перших сторінок. Також зазначає, що «роман цікаво читати, динамічний сюжет тримає в нестихаючій напрузі, хоча деякі описи здаються задовгими, деякі деталі надмірними, деякі ліричні відступи зайвими, але згодом, коли перед внутрішнім зором постає цілісна картина і відчуваєш могутній її подих, розумієш, що без усіх цих нагромаджень не було б відчуття величі, соборності, зрештою літургійності, якій покvapність вадить» [43, с. 8].

Очевидно, читач, який розуміється на художньому слові шукає в книзі не тільки цікавий та захопливий сюжет, йому більше до вподоби те, як пише письменник. І саме «Криничарі» той текст, у якому пишеться, як дихається – легко, просто, і щасливо.

Роман «Горянин» дещо відрізняється оцінкою критиків та сприйманням читачами. Його вже не вписують в контекст масовості літератури, прослідковують зміни в сюжетно-образному спрямуванні.

Цей роман про звичайного чоловіка, чиє життя не відрізнялось особливо складними труднощами та потрясіннями, а проходило в постійній праці, здебільшого спокійно, що не скажеш про Вічника, життєва історія якого перенасичена ризикованими пригодами, запаморочливими мандрями й складними випробуваннями, непідсильними для пересічної людини. А від «Криничара» відрізняється тим, що у романі немає надмірної магичності, сюжетних неспівпадань, неправдоподібності. Художній світ Мирослав Дочинць відтворив цілком достовірно.

У «Горянині» значне місце посідає глибокий психологізм та філософізм, що відрізняється від інших романів трилогії, яким присущі пригодництво, та елементи містицизму. Характеризуючи специфіку роману «Горянин», Мирослав Дочинець визначив, що у ньому більше життєвого, ніж у «Криничареві», та більше духовного, ніж у «Вічнику». І це справді так, оскільки автор відмовляється від прямолінійного дидактизму й відвертого загравання зі смаками масового читача, пропонуючи книгу, в якій екзистенційні істини передаються приховано, у формі притчі, зауважила Людмила Скорина у своїх «необов'язкових міркуваннях» [38].

Василь Кузан у своїй статті стосовно роману Мирослава Дочинця «Горянин» поєднує в собі різні ментальні й символічні шари – праслов'янський, урбаністичний, християнський, язичницький тощо.

Ці шари накладаються один на одного, збільшуються, вступають у реакцію, викристалізують самоцвіти сутності, мудрості, глибинної ментальності та пам'яті поколінь, яка розноситься навіть не через книги, а крізь єдність із природою, у симбіозі часопростору із предками та нащадками, із деревами, що пустили коріння у їх могили пращурів, із хрестами на могилах, що також можуть передавати інформацію, що виховують, очищають, підносять над повсякденними справами і турботами.

Кожна деталь, кожне слово має значення у романі. Хтось із великих скульпторів колись, відповідаючи на питання учнів, сказав: «Щоб зробити геніальну скульптуру треба взяти великий камінь і просто відсікти від нього все зайве». Здається, саме такою порадою користувався автор, коли майстерно відшліфовував кожен рядок і кожен деталь. Він прибрав усе пусте, незначне, зайве, все, що перешкоджало б сприйманню глибинної суті, що зводить на манівці та зумовлює викривлення дійсності.

В реалістичному сюжеті між рядками прочитується багатий на символи підтекст, який надає зображеній дійсності смислової «двоповерховості». Оповідь роману неспішна, береже в собі родову пам'ять, дух поколінь минулого та майбутнього, що несе собою невідпинність розвитку людства, похвалу людяності [24].

Книга ніби прив'язує до себе читача, створюється відчуття присутності, ти ніби переживаєш все те, що і головний герой – горянин, загублений у карпатських дебрях, покинутий світом і долею.

Мирослав Дочинець пише містко, глибоко, мускульно-пружно, але при тому його проза не втрачає своєї «аркодужності» та «летючості» [43]. Це ніби своєрідний сплав ваговитого письма Галини Пагутяк, Євгена Пашковського, Анатолія Дімарова та Василя Шкляра з їхнім запаморочливим чаром оповіді.

Але Дочинець, – як продовжує Петро Сорока, – своєрідний, ні на кого не схожий. Уже після «Вічника» він твердо зайняв своє місце у хрестоматійному вітчизняному ряду, змусивши потіснитися визнаних майстрів. І зайняв це місце цілковито законно, природно. Трилогія «Вічник», «Криничар» і «Горянин» – це «вища ліга літератури, її золотий фонд» [43, с. 8].

За словами літературознавця, це проза, яка вимагає поту і труждини, роботи душі і мозку. Але цього не видно на сторінках романів, так само як у Василя Стефаника, Григора Тютюнника чи Віктора Кордуна.

Петро Сорока відгукується про книгу «Горянин» як про гірську, прохолодну річку, яка така ж бажана як і книга у жаркий літній день.

Михайло Слабошпицький характеризує романи прозаїка, називає «Вічник» романом одиссеєю, романом виховання, романом диспутом, і суцільним монологом головного персонажа Андрія Ворона.

Ця сповідь про природу людини, про влаштування світу, місце людини в ньому. Цей монолог перегукується зі сповіддю героя роману боснійця Меші Селімовича «Дарвіш і смерть». Так непередбачено талановитий твір українського письменника збуджує увагу читача до інтертекстуального поля всієї літератури.

«Криничар» Михайло Слабошпицький характеризує як принципово новаторський текст в українській літературі у плані авторських ідей. «Діяріш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» міцно заземлений у суто локальну фактографію, міцно вписаний у контекст епохи, всі її тектонічні зрушення виразно вичунюють і в мукачівських сюжетах.

Книгу «Горянин» літературознавець інтерпритує романом долею, романом виховання, а також романом міфом. Оскільки міф, характеризує собою метафоричність глибини художнього узагальнення і яскравістю символів. З одного боку реалістичні сцени та деталі з експресіоністичним наповненням, а з іншого – повне узагальнення, перетворення всієї оповіді в узагальнений план легенди чи притчі [7].

Така особливість прози Мирослава Дочинця, яка зарекомендувала себе у «Вічнику», ще більше утвердилась в «Криничарі» і далі посилилася у наступному романі. Схоже, що це стало однією з прикмет його прози, яка «на очах стає окремим материком нашої літератури».

Але найціннішою якістю прозаїка є його цілком оригінальний стиль, що виріс на закарпатському мовному колориті. Письменників в Україні, що мають самобутній і при тому глибоко національний стиль – одиниці. В цьому аспекті Дочинця порівнюють із Віктором Міняйло, Андрієм Кондратюком, Гириною Пагутяк, Романом Іваничуком, Анатолієм Дімаровим, Василем Захарченко, чиї почерки вгадуються з першого речення, і саме вони мають репрезентувати українську прозу на світовому рівні.

Романи Мирослава Дочинця глибоко закорінені в літературну традицію, прочитується інтертекстуальний контекст.

Дослідниця Людмила Скорина визначила асоціативні прецеденти на різних рівнях тексту, провела паралелі між романом «Вічник» та текстами зі світової літератури, а саме романами В. Арсеньєва «По Уссурійському краю» й «Дерсу Узала», романом Д. Дефо «Робінзон Крузо» та пенталогією Дж. Ф. Купера «Шкіряна панчоха». Та текстами з української літератури, такими як «Тигролови» й «Сад Гетсиманський» І. Багряного, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Прочитуються з філософськими концепціями Д. Андрєєва, П. Іванова, Г. Малахова, Г. Сковороди, Сократа та Платона; книгами М. Реріха, Е. Толле [38].

Не настільки багатозначне інтертекстуальне полотно роману «Горянин», як його семантичні константи. Письменник часто звертається до Нового завіту, застосовуючи прийом автоцитації, тобто подає уривки з «Вічника» (життєві поради Андрія Ворона ми можемо не рідко почути з вуст діда Микули). Але смисловим полотном для прозаїка стали не ці романи, а книга «Старий і море» написана Е. Хемінгуєм. Її зміст побіжно переповідає центральному персонажу директор винного заводу Аркадій. Але навіть якби цей роман не містив у собі жодного посилання на цю повість-притчу, всеодно присутня типологічна схожість пряма й зрозуміла.

Історія життя Горянина сягає рівня ґрунтовних філософських узагальнень, ніж просто особиста біографія. Дочинець залишає поза увагою велику кількість життєвих подробиць й випробувань буденного життя Горянина, в результаті маємо притчу про війну Старого з Рікою.

Три рази головний герой бориться із непохитною та суворою стихією, яка скалічила його, знищила оселю, забрала кохану людину, а зараз жорстоко віднімає життєві сили та ресурси, пришвидшуючи шлях до цвинтаря, де спочився навіки його Рід. Чоловік віддає себе повністю, свою життєву енергію, свої ресурси, до повного занепаду сил: забиває дерев'яні стрижні, будує греблю з річкового каміння, укріплює берег, намагається змінити русло, але

щоразу залишається переможеним. Він знайшов вихід, коли здавалось би його полишила надія, і він був готовий полишити предківське обійстя. Спасіння, як і передбачав священослужитель, прийшло від Того, кому підкоряється сама природа. З Божою милістю Горянин зрушив з мертвого місця камінь, відкрив друге русло й підкорив Ріку.

Роман Мирослава Дочинця перегукується з повістю Ернеста Хемінгуея на рівні характеристики центрального персонажа як структурно, так і типологічно. І сам автор не відмовляється від явної паралелі між творами. Проводячи паралель до «Старого і моря», Мирослав Дочинець не випадково назвав свою книгу «Карпатський старий і ріка». Письменник зауважив, що ми цікавимося зарубіжними символами, світоглядними домінантами європейців, американців, чужими героями, називаючи їх синтетичними. І додає, що нам слід цінити наші глибинні духовні скарби, якими багатий наш край [19].

Водночас знавці літератури порівнюють Дочинця з бразильцем Пауло Коельйо або з росіянином Володимиром Мегре.

Оксана Щур у своїй рецензії вдало зауважила, що «Вічник» перекликається з текстом про сибірську відлюдницю, написаний росіянином Володимира Мегре, ставши широковідомими серед інтелігенції в 1990-х. Дійсно, бажання єднатися із природою, набір радянських ідеалів про працьовитість, гідність та християнського смирення добре вкладаються в світогляд типового інтелігента. Також читачам до вподоби опора на народність у тексті, тому що вона є виходом із моральної та світоглядної кризи сучасності [50].

Дослідник Андрій Дрозд під час літературознавчих обговорень у Львові, виразив свою критичну думку щодо Мирослава Дочинця, сказавши, що творчість прозаїка дуже схожа на творчість Пауло Коельйо. Спільне в них те, що обоє прагнуть повчати читача, розкриваючи сенс людського буття. А, на його думу, відмінним є те, що Дочинцю бракує майстерності слова Коельйо. Але читаємо чисельні відгуки читачів на форумах і блогах, які незгодні з такою

думкою. Мовляв, критик не читав книжки бразильського митця в оригіналі й не має підстав стверджувати подібне, робити такі порівняння.

Сам прозаїк також має свою точку зору щодо проведення такої паралелі і зазначає, що Коельйо – не його письменник, саме в читацькому значенні. Він окультист, містик, який поєднує різні релігії і подає це у простому доступному для мас вигляді. Дочинця можна зарахувати до представників неоромантизму, який в свою чергу поєднаний з магічним реалізмом.

На перший погляд здається, що в обидва автори пишуть у руслі притчі, прочитується підтекст між рядками. Та не слід їх повністю ототожнювати, вони різняться світами, різною поетикою та естетикою текстів. В одному з інтерв'ю Мирослав Дочинець сказав, що його творчість для більш вибагливого читача, ніж творчість Коельйо, та додав, що в ній більше аромату прози [33].

Можна помітити, що майже всі критики й літературознавці суголосні в одному: романи Мирослава Дочинця – це гімни мудрості або, точніше навіть – похвала мудрості, пронизана кожним словом, кожною літерою до титли й коми. З цього боку це, ймовірно, наймудріші тексти сучасності. Як істинний філософ-оповідач, Дочинець уникає чистої дидактики, догм, патетичних повчань, його настанови і поради випливають зі структури змісту, обрамлені у високу образність письма.

1.3. Жанровий контекст творчості митця

Досліджуючи творчість Мирослава Дочинця, ми звернули увагу на тенденцію до укрупнення творів, перехід від малої до великої прози. Отож, у межах другого розділу ми спробуємо детальніше прослідкувати жанрову еволюцію митця.

Дебютує письменник як новеліст, майстер малої прози. Учителями та наставниками у цьому жанрі стали Василь Стефаник, Іван Бунін, Акутагава, Ернест Хемінгуей. Саме через їх творчість Мирослав Дочинець збагнув, що проза це ніщо інше як «сплав філософії з поезією». Малі жанри вчили бачити

«незвичайне в звичайному, розповідати про це ясно і зримо, із внутрішнім підтекстом» [11].

Так, у світ виходить збірка вибраних новел «Хліб і шоколад», до якої ввійшли найкращі образки, шкіци, етюди, мініатюри, ескізи, інші напрацювання прозаїка.

Складається книга з двох розділів, у першому з яких читаємо багатоманітні бувальщини, побутові, психологічні сценки, заготовки, штрихи, портрети тощо. Назва розділу дублює назву всієї збірки – «Хліб і шоколад». Настрєвий діапазон є контрастним – від трагічного до комічного. Як каже сам Мирослав Дочинець – «все у всьому». Тут знаходимо невеличкі розповіді, сюжетні замальовки, які отримали жанрову, стильову самодостатність й трансформувалися у прозові замітки, де автор майстерно оперує художньою деталлю, надає сюжетно-понятійної завершеності творам. Назви творів є простими, конкретними, змістовними («Старий полковник», «Аромат жінки», «Силует жінки», «Ловець ласк», «Тверезість», «Слава» та інші).

Другий розділ має назву «Окришини». Це короткі прозові фрагменти настроєво-сюжетного характеру, переважно з афористичним наповненням.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що короткі жанрові форми дійсно імпонують письменнику. Як він сам зазначає, раніше новела була для нього найважчим жанром, оскільки в короткій і лаконічній формі потрібно майстерно викласти думки на папір, донести до читача весь потенціал твору. Але з часом новела вимивається з літературного процесу, оскільки немає попиту в читачів, їх приваблюють великі жанри.

Через деякий час письменник зрозумів, що матеріалу і багажу назбиралося більше, що він не в змозі описати все за допомогою малих форм, з'явився потенціал до розвитку думок. З часом Мирослав Дочинець еволюціонує до форми роману в своїй творчості («Горянин. Води Господніх русел», «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії»). На його думку, це «дійсно солідний жанр, в якому можна викластися сповна» [19].

В одному із своїх інтерв'ю письменник порівнює роман із річкою, в якій потрібно плисти правильно, уважно вивчаючи нові незвідані береги. І справді, можемо прослідкувати, як розширюється зміст і форма його творів, як вони збагачуються, наповнюються ще глибшим філософським, екзистенційним змістом.

Новела сформулювала Мирослава Івановича як літератора, оскільки саме з неї варто почати, це гарна школа для кожного прозаїка. Та якщо поглянути глибше, то можемо звернути увагу на зернистість письма, внутрішню напругу фрази, рублені кінцівки розділів тощо. Тобто всі риси, які притаманні новелі. Також бачимо, як вдосконалюється й розширюється афористичність мови, що і формує неповторний стиль письменника.

Можна сміливо заявляти про те, що без Дочинця – новеліста світ не побачив би великого та відомого тепер на весь світ Дочинця-романіста. Перш ніж письменник сів за такий могутній жанр як роман, він видав дві збірки афоризмів і п'ять – оповідань. Так віднайшов точну тональність, форму подачі художнього матеріалу у вигляді невеликих нотаток. Згодом біографія «карпатського Сократа» Андрія Ворона із твору «Многії літа. Благії літа» стала кістяком, базою для роману «Вічник».

Малі форми та жанри допомогли сформуватися та розкритися вповні, бо на відміну від роману, афоризм прочитують до кінця. Зараз маємо багато виданих творів великих жанрів, з яких неможливо виділити, виокремити навіть декілька яскравих і достойних афоризмів, що є концентратами елегантності та довершеності думок.

Процес написання того чи іншого роману – це завжди пошук, добір думок, художніх елементів, фрагментів. Вся мозаїка структурних елементів повинна набути завершеного, цілісного вигляду. Що ж до назв, то за словами митця, вони «даються як подарунок» до творчої праці над книгою. Але це потрібно заслужити, треба знати, що, як і чому ти хочеш сказати своїм твором. Якщо добре володієш тональністю, лексикографією, відчуваєш прихований ритм і навіть запах нової книги, тоді сама собою приходить і назва. Адже саме

у заголовках автор формулює той лаконічний натяк, який і розкривається протягом усього твору.

Назви творів Мирослава Дочинця є простими, але виразними, символічними і дещо загадковими. Великі прозові тексти можна охарактеризувати як монолог-сповідь головного персонажа. Письменник називає їх образно, що одразу ж зрозуміло ще з заголовків – Вічник, Криничар, Горянин. Зазвичай не називаючи його звичним ім'ям, яке людина отримує при народженні. Центральні герої романів є не носіями характеру, а речники важливих онтологічних тез. Можна помітити, що романи трилогії написані у формі «сказання», що відтворює живу розмовну мову.

Звернемо увагу також на підзаголовки, якими наділені всі вищезгадані романи Мирослава Дочинця. «Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» – саме таке уточнення створює автор після магістральної назви «Криничар». Роман побудовано у формі щоденникових нотаток (тобто і є діяріюш) головного героя, який зміг привернути до себе фінансові блага і стати багатою людиною. Головний герой роману розкрив секрет енергії грошей і ділиться своїми набутими досвідом знаннями чесно і відверто.

Що ж до «Сповіді на перевалі духу», то роман подано у формі безперервного монологу центрального персонажу Андрія Ворона. Цей монолог про природу людини, і про пояснення світобудови, та місце людини у нашому світі. Зі сторінок ніби зчитуємо сповідь, нам відкриваються таємниці та думки, життєві надбання головного героя.

«Води Господніх русел» – це влучний натяк на стихію, з якою пліч-о-пліч проходить головний герой. Проводячи аналогію до твору Е. Хемінгуея «Старий і море», письменник назвав свій роман «Карпатський старий і ріка». У книзі дійсно яскраво прослідковується лінія взаємодії людина – ріка, розкривається відношення героя до стихії води, возвеличується «Господне русло» [33].

Твори «Вічник», «Криничар» і «Горянин» усвідомлюється як романний цикл, поєднаний спільною ідеєю «стягання духу». С. Саровський говорив:

«Стяжайте дух». Треба духовне збагачувати, адже це наша сила, порятунок, це наш стержень. Головні герої циклу мають власні секрети духовного розвитку, якими вона залюбки діляться з читачами, за посередництвом автора.

Романи Мирослава Дочинця окрім ідейної спорідненості дуже подібні формально, тобто на рівні архітекtonіки, жанру, стилю. Це ознаки фірмового почерку прозаїка, крім того можна інтерпретувати як трафаретність, самоповтор.

Складається думка, що «Вічник» для автора став дослідницьким романом, де він спробував створити свою жанрово-стильову модель, яка очевидно сподобалась читачу завдяки синтезу фрагментів пригодництва з слухними порадами від Андрія Ворона, які у подальшому він вже розширював, примножував новими виразними деталями і героями «Криничара» та «Горянина».

Шляхи систематизування художнього матеріалу в текстах також є схожими між собою. Користуючись принципом монтажу, письменник змінює один за одним схожі за темою і смислом схожі фрагменти з різного часопростору, переплітаючи долі різних людей, які трапляються на життєвому шляху головних героїв. Вони передають свій досвід, знання, мудрість, реалізуючи змістовне судження про те, що в цьому світі не існує друзів чи ворогів серед людей. Та в кожного з них є своя роль в нашому житті, своїми вчинками та діями, вони навчають нас у більшій або меншій мірі, вони як дорожні вказівники – направляють нас [38].

Що стосується жанрового коду, то Мирослав Дочинець створює в українській літературі жанр, який образно можемо найменувати «житієм». Але не слід асоціювати це із середньовічним жанровим кодом, оскільки модерний «житійний роман» базується на відображенні долі особистості, яка знаходиться в пошуках правди, формулювання того життєвого шляху, що допоможе їй досягти гармонії зі Всесвітом. Тут влучно зауважила Тетяна Бовсунівська, що романи «Вічник», «Криничар», «Горянин» Мирослава Дочинця є «житійними», романами-сказаннями [1].

Заслуговує уваги і думка Світлани Величко у роботі «Поняття «параболічний роман» як літературознавча проблема» [5, с. 29] про те, що твори письменника постають зразками постмодерністського «параболічного роману» ХХІ століття. Учена зауважує, що твори письменника є прикладом «житійного роману» про долю особистості, яка шукає істини, що дозволить жити в гармонії з Всесвітом, і тому їх можна зарахувати до синтетичного жанру роману-притчі.

Вказуючи на повторювані структурні складові романів Мирослава Дочинця, дослідниця Л. Скорина у своїй праці водночас стверджує, що кожен з романів має самобутнє неповторне «обличчя». У «Вічнику» висвітлені поради на кожен день (коли слід вставати, що потрібно їсти, як поводитися в тих чи інших ситуаціях), а в «Криничарі» розкривається актуальна й вигідна у всі часи тема: як заробляти гроші, як примножувати їх, як досягти фінансової незалежності та благополуччя.

Твори Мирослава Дочинця спонукають задуматися над питанням сутності людського буття, особистого стоїцизму, добра і зла, сприяють медитаціям, насичують читача життєдайною енергією гір, тонізують неповторною мовною манерою.

Важливим складником у розкритті творчого ідіостилю письменника є мова художніх текстів. Якщо аналізувати мову творів, то можна визначити винятковість слова, мовних особливостей в індивідуально-авторському вживанні, що характеризуються як засіб відображення художньої дійсності.

З перших сторінок, читач відзначає колоритну українську мову, адже як зазначає сам письменник, мова для нього є одним з головних героїв книг, вона надає образам іншого забарвлення, звучання та смаку, робить їх більш переконливими.

На перший погляд здається, що автор послуговується закарпатським діалектом. Але у романах переважна більшість лексем – це несправедливо забуті слова (так вони позначаються у словниках). Це певна лексикопедія і, навіть, лексикографія, де органічно покладено в свої смислові й образні поля

єдино доречні там слова. Мирослав Дочинець майстер художнього слова, оскільки він ретельно їх відшукував і перебирав, у своїй пам'яті та словниках, перш ніж використати. Для цього віднаходив древні книги в архівах, вивчав детально давню літературу. За мету мав підняти із забуття українську лексику й донести її багатство і красу до читача [23].

Існує теорія, що чим давніше слово, тим воно більш відшліфоване енергетично. Саме її прибічником є Мирослав Дочинець, тому прагне використовувати слова, які намовлені поколіннями. Вважає, що література має нести свіжість, красу, мораль і естетичне задоволення. До того ж, пише прозаїк метафорично й афористично. Щоб гарно писати, на думку письменника, треба насамперед гарно, метафорично думати. Як зазначає сам автор: «Метафора – це спроба на звання майстра. А глибину думки виражають його епітети. Це коли двома-трьома ретельно відібраними словами передається на аркуші думка, барва, звук, світло. Ні, це не красиві слова, це картина, намальована словами – мазками. В добрій книзі немає місця позолоті, тут кожне слово – як стріла в суть» [11].

Окрім високої метафоричності, автор органічно наснажує тексти фольклорними і філософськими сентенціями – це і формує його тональність, стиль та поетику.

Відгукуючись про роман «Криничар» Петро Сорока, стверджує, що письменник взяв за основу закарпатське наріччя, яке наповнене силою духа. «Слово дзвенить і сміється, радіє і плаче, журиться і сипле іскрами. Бо кожне живе і має душу. Любов до слова, той величний лексичний огром, яким автор збагатив себе, дозволив витримати весь твір у високому ритмі й бездоганному стилі» [42, с. 13].

Незважаючи на те, що автор використовує закарпатське наріччя, читач сприймає авторські неологізми, діалектизми, та мовні особливості цього регіону досить природньо, легко та невимушено. До того є автор подає словничок, який розтлумачує лексику карпатського регіону. Тому розуміння тексту не викликає жодних труднощів.

Сам прозаїк зазначає, що велику увагу приділяє кожному слову, кожній фразі. «Слова повинні вміщувати, – говорить митець, – запах, колір, рух. Читач повинен радіти їм, як зустрічі з цікавою і гарною людиною. Для того ти й письменник, щоб дібрати слово запашне, пахуче. Бо можна сказати, приміром, корч, а можна – корчомаха; не насупився, а насурмився; не мляво, а пиняво; не залицяльник, а увива; не писати, а малякати... Якщо ти пишеш, то багато повинен читати, ковтати вітаміни від негіїв. І мусиш ходити словниками, як затишними кімнатами. Бо наша родова мова – це оселя духу» [19].

Мирослав Дочинець є прибічником класичного романтизму, тобто робить акцент не стільки на художні характери, а на художні знаки та деталі. За такою ознакою можемо поставити прозаїка в один ряд із таким митцями: Михайло Коцюбинський, Микола Яновський, Олесь Гончар і Тарас Шевченко.

Але за зображальними засобами йому близькі імпресіоністи, такі як Клод Моне, Поль Сезан. Головною ознакою імпресіонізму створення образу не за чіткою детальною схемою, а за окремими рисами, враженням від самого предмета. Це ми спостерігаємо в творчості автора. Письменник прагне не використовувати масивні блоки тексти для описів, йому вистачає влучних і точних штрихів, метафор. Можна ствердити, що кожна з книг є прихованою ідеєю-метафорою, так «Вічник» – це людина і вічність; «Криничар» – людина і справа, гроші, збагачення; «Горянин» – людина і стихія.

Імпресіоністична модель, зображена у цих текстах споріднюється з естетикою магічного реалізму, який характеризується зображенням та поєднанням елементів реального і фантастичного, буденного й міфологічного, побутового та казкового. Письменник у своїх романах зображує ці ознаки через вільний часопростір, який поєднує минуле з майбутнім, уявне з дійсним. Надає великої ролі природнім образам: рослинам, тваринам, різним природнім явищам, що тісно пов'язане з народними прикметами, мудрощами та язичницькими міфологічними віруваннями.

Загалом, творча діяльність для автора є важливою справою, до якої він підходить відповідально і з великою наснагою, про що свідчать його наступні

слова: «Для мене література навіть більш вагома, ніж життя. І я поясню чому. Ми прожили цю годину, випили чаю, розійшлося і це зникло. А коли це зафіксовано, то залишиться як документ вашого серця назавжди», – зізнається Мирослав Дочинець під час презентації однієї зі своїх книг [37].

Висновки до першого розділу. Отже, у цьому розділі нашого наукового дослідження ми проаналізували критичні оцінки літературознавців щодо творчості Мирослава Дочинця. Більшість з яких зараховують його у дискурс масової літератури та масовість вбачають у позитивному ключі, визначаючи його народним письменником. Оскільки, він у своїх романах зобразив героя, на чю долю припало безліч випробувань, які він вирішує з мудрістю, і такий герой несе в собі дух народу. Майже всі критики й літературознавці стверджують, що романи Мирослава Дочинця є наймудрішими тексти сучасної української літератури та пронизані ненав'язливим повчанням. І тому його порівнюють із бразильським письменником Пауло Коельйо.

Щодо самих текстів, то більшості романів прослідковують схожість із повістю «Старий і море» Е. Хемінгуея, «Робінзоном Крузо» Д. Дефо, «Тигроловами» й «Садам Гетсиманський» І. Багряного.

Також ми дослідили та визначили поколінневу приналежність письменника, точніше його винятковість та самостійність у цьому плані. Мирослав Дочинець є письменником позадесятиником, оскільки, увійшовши у літературу в 80-х роках ХХ століття, не мав світоглядної і стильової спорідненості з письменниками того періоду. А яскраво заявивши про себе у 10-х роках ХХІ століття, не схожий на молодих авторів цього часу.

Проаналізувавши еволюцію у парадигмі жанрів можемо стверджувати, що жанр новели заміщується жанром великої форми, а саме романом, у творчій діяльності Мирослава Дочинця. Щодо назв романів, то вони є прості, лаконічні, а головне символічні, які несуть в собі монологи-сповіді головних героїв.

Також дослідити і схарактеризували те, що твори «Вічник», «Криничар» і «Горянин» усвідомлюються як романний цикл, поєднаний спільною ідеєю «стягання духу». Головні герої циклу мають власні секрети духовного розвитку, якими діляться з читачами, за посередництвом автора.

Романи трилогії Мирослава Дочинця окрім спорідненості як формально так й ідейно, тобто на рівні архітектоніки, жанру, стилю. Мирослав Дочинець створює в українській літературі жанр, який образно можемо найменувати «житієм». Це такий модерний «житійний роман», який базується на відображенні долі особистості, яка знаходиться в пошуках правди, формулювання того життєвого шляху, що допоможе їй досягти гармонії зі Всесвітом. Мова написання трилогії є не типовою, це діалектизми, несправедливо забуті слова, яка вириваються на сторінках книг, а також допомагають глибше зрозуміти ідею. Автор поставив собі за мету мав підняти із забуття українську лексику й донести її багатство і красу до читача.

Щодо зображальних засобів, Мирослав Дочинець у своїй творчості тяжіє до імпресіонізму, зображуючи образ не докладним описом, штрихами, мазками, метафорами. Метафоричність зображувальної дійсності наближує романи до магічного реалізму, який виявляється в синтезі часових та просторових форм, персоніфікуючи природні явища.

Автор підкреслює, що літератури для нього є важливішим за саме життя. І справді, прочитавши його романи, ми можемо побачити як автор вклав у них свою душу та серце.

РОЗДІЛ 2

ОБРАЗНО-ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА У ТРИЛОГІЇ «ВІЧНИК», «КРИНИЧАР», «ГОРЯНИН»

2.1. Філософія грошей

Мирослав Дочинець не байдужий та не соромиться звернутися до теми, яка досить часто оминається в літературі, про яку соромляться заговорити у своїх творах митці – це «людина і багатство», «людина і гроші», «душа і гроші», «дух і багатство».

Українські приповідки як відображення народної філософії осуджують багатство, нагромадження грошей, грошові розрахунки: «Добре багатому красти, а старому брехати», «Хто не є злодійкуватий, той не буде ніколи багатий», «Гроші, молода красна жінка і бистрі коні, то смерть», «Де гроші говорять, там розум мовчить» тощо [25].

Проблема грошей у своєму широкому значенні стосується не лише багатства, а питання взаємовідносин у свідомості людини між його духовною складовою та побутом, матеріальною стороною життя. Історія науки, релігії та філософії не раз ставила питання: як віднайти золоту середину між матеріальною і духовною стороною життя? Але на жаль, до цих пір ми точно не можемо відповісти на це запитання.

Зокрема і відомий український філософ та письменник Григорій Сковорода, мав свою думку щодо цього, він засуджував тих, хто марив матеріальним багатством і радив їх обходити стороною, тим людям, які турбуються про свою духовність: «Живут на землі нічого не помышляющіи, кроме обогатиться, наестись, напиться, одетись. Бегайте разговоров сих, хотящих обогатиться. В сердце их худое семя, плодоприносящее желчь и змеин яд, убивающий душу» [3].

Ця проблема прочитується в українській та світовій літературі, зокрема у комедіях І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» і «Хазяїн», у драмах М. Кропивницького «Олеся» і «Глитай, або ж Павук»; у романі Ф. Достоевського

«Злочин і кара», поемі М. Гоголя «Мертві душі», романі О. Пушкіна «Скупий лицар»; у романтичній комедії В. Шекспіра «Венеціанський купець», комедії Ж. Мольєра «Скупий», та у повісті О. Бальзака «Гобсек», де змодельована людська жадібність та прагнення до збагачення у боротьбі з власною совістю.

Якщо озирнутися на століття назад і поглянути на сьогодні, то ми побачимо спільний знаменник – це проблема грошей. Які ще з давніх давен завжди мали величезний вплив на людей, зараз цьому сприяє заміна духовних цінностей на матеріальні, що призводить залежності від матеріальних благ, результатом якого є жадібність та марнотратства. Не даремно Данте Аліґ'єрі описав і залишив скнар та марнотратців у своїй «Божественій комедії» на одному рівні, а саме у четвертому колі пекла.

Але Мирослав Дочинець вибудовує свою філософію грошей, тему їх енергії висвітлює на сторінках роману «Криничар», формуючи новий тип героя. Образ Криничара взято з рукопису, який було знайдено в Мукачівському монастирі. Тобто сам герой має прототипа, це чоловік із Закарпаття, який не маючи за ціль, самостійно не прагнучи цього, став першим на той час (у романі описується кінець XVI – початок XVII століття) підприємцем, діловою людиною, яка з нічого здобула матеріальних вершин.

Це вже не такий чистих, духовний, рафінований гуру як у «Вічнику», а герой, який конструктивно змінює оточення навкруги себе, зокрема грошима.

«Я не чую любові до грошей, зате я відчуваю їх силу, холодну, тверду і стійку силу, здатну перемінювати світ, а з ним водночас і людей. Я не противлюся грошам, я прислухаюся до їх непримітного руху, як до кругообігу крові в своїх жилах» [15, с. 283].

Розкриває читачеві секрети та істини, які він збагнув, пройшовши випробування життям та здобувши те, чого прагне людство протягом всієї історії еволюції – багатства.

«Я відкриваю тобі принаду двох головних свобод – свободи від страху і свободи від злиднів. Бо лише ці дві свободи владні привести до того, що керує світом і людьми – до грошей» [15, с. 22].

Але гроші трактуються не за усталеною економічною установкою, де вони особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості іншої решти продуктів. «Гроші – не метал, не папір, і не самоцвіти. Гроші – суть енергія, що дає людині можливість. Можність набувати, управляти людьми, радіти життю, мати повагу... І чим більше тієї енергії, тим більше в тебе змоги. Енергією грошей можна управляти, якщо ввійти з нею в рівнодію. Для цього треба налаштувати свою тонку незриму силу. Індуси називали її праною, китайці – ці, гавайці – манно, а германські племена йменували словом од. Це та сила, завдячуючи якій триває життя на Землі, завдякуючи якій постає світобудова. Все, що ми бачимо – людей, животин, зело, ріки, каміння, хмари, – то матеріальний прояв цієї енергії. І гроші – в цьому ж ряду, вони є уречевленим різновидом цієї енергії» [15, с. 223].

Але для кожної людини вплив буде своїм, оскільки залежить від сприйняття людиною, кодифікування на внутрішньому рівні, адже «енергія грошей не є ні доброю ні лихою, вона поміркована. Лишень коли ми починаємо оту енергію користати, пропускаючи через себе, вона набуває ту чи іншу подобу. Тому й гроші для когось можуть бути нечистими й гріховними, можуть очорнити душу, а можуть і вшляхетнити її, помагаючи творити добро, розкривати свій хист, зліпшувати себе і довкружний світ» [15, с. 224].

Підсумовуючи можна вказати на те, що для Мирослава Дочинця гроші однозначно не є чимось виключно матеріальним, тому що, за словами автора, час також вимірюється грошима. Він вважає, що гроші були до нас, є з нами, і залишаться після нас [15, с. 133].

Це водночас видима і невидима матерія, яка супроводжує нас протягом усього життя. Ми не можемо просто так від них відмовитись, адже наш світ збудований таким чином, що кожна річ чогось варта, і за все ми маємо платити: своїми життєвими та матеріальними ресурсами.

Щоб по-філософськи осмислити природу грошей, потрібно відкинути їх економічну функціональність, і аналізувати за субстанційним підходом, що має на меті побачити їх глибинну суть як соціального так і культурного

феномена. Цей метод допомагає осмислити закономірність характеру виникнення грошей та їх історичних трансформацій як еволюційних форм соціальних відносин. Їх значення не лише в економічних відносинах, а й у виникненні нових цінностей, які формують сучасну людську особистість та соціум взагалі [48].

Головному героєві відкриваються секрети багатства, з яких він виносить для себе певні аспекти функціональної сторони грошей, що і прагне донести до свідомості читача через такі висловлювання: «Бо гроші, Мошку, як і ми, люблять волю. Їх негоже давити. Відпустити птицю, вона вернеться й буде тобі співати. А запхаєш надовго в кліть – змиршавіє і здохне. Так і з грошима» [15, с. 41].

«Гроші люблять рахунок і перерахунок... «Радься» з грошима, на що їх потратиш, прислухайся до них. Рахуй гроші кожного першого і останнього дня місяця. Вголос називай лише велику круглі числа. Грошей не рахуй на порозі і за порогом, а також після заходу сонця. Не рахуй гроші, кладучи на коліна. Не беруть гроші з чийхось рук» [15, с. 232].

Головний герой нібито підносить гроші на верхівку ієрархічних цінностей, оживляючи їх : «Гроші – як їжак, котрого легко зловити, але непросто втримати. Бо їх приваблюють до себе не руками й не розумом, а зосередженістю й волею» [15, с. 221].

«Гроші таку мають вдачу – ліпитися до грошей, а вутлий і порожній гаман обминають. Вони, як вода, люблять текти руслом прямим і широким» [15, с. 127].

«Гроші треба жадати! Треба знати, скільки ти хочеш, і підігрівати силу й міру жадання. Заробляй завтра більше, а позавтра ще більше!» [15, с. 129].

«Що багатший чоловік, тим суворішу міру мусить знати, сповідати спасенну самообмеженість» [15, с. 11].

«З ними (грошима – Я. М.) ліпше, якщо ти їм пан, а не вони тобі. Грош вигадали мудрі для мудрих, дбайливі для дбайливих. І вклали в них повноту розмислу» [15, с. 84].

«... сума того, що віддаєш на податок, подаяння чи поміч рідним, не сміє перевищити тридцять відсотків від суми твого гуртового доходу. Інакше ні їм, ні тобі дарунки не підуть на користь» [15, с. 220].

Враховуючи могутній потенціал впливу грошей, вивищує їх над людиною, адже «гроші знають про нас усе» і тому, можливо, «чоловік з грошима – інший чоловік. Його впізнають серед сіроми, навіть якщо він нічого не купує». Але при всій могутності все ж таки «людина дістає гроші, а не гроші людину» [15, с. 291].

Прослідковуючи та аналізуючи відношення у сфері «людина-гроші» приходиться до висновку, що людина служить грошам, а вони в свою чергу служать їй. Людина і гроші є нерозривними у своєму існуванні. Але на противагу самому собі, автор зазначає через декілька сторінок, що «гроші живуть своїм життям, а я своїм» [15, с. 302].

Обсяги концентрації грошей в руках однієї людини пов'язується з її ефективною роботою, силою духу і винятковістю. Часто кошти слугують відповідником їхнього власника, його здібностей і цінностей, а грошові активи сприймаються як ключ до свободи людини, основа до реалізації її творчих сил.

Мирослав Дочинець погоджується з відомим висловом про те, що талант до збагачення має не кожен, що гроші часто самі обирають, кому належати. На сторінках роману зізнається, що «гроші самохіттю ходять за мною. Як хвороби, котрі я не лікую; як пси, яких я не відганяю; як злодії, від котрих не ховаюся; як жінки, котрих не кличу...Мабуть, через це вони, гроші, й вірні мені. Така їх удача» [15, с. 301].

Автор на сторінках роману розробляє власний алгоритм використання статків. Лише за умов раціонального, поміркованого підходу до грошей зможеш робити заощадження та накопичення матеріального багатства, адже «пустити за вітром гріш не штука... Той, хто заробляє, має першим з того користатися. Аби втішитися роботою. Якщо ти кривавицею дістав заробок, візьми з того хосен». Або ще такі постулат: «...ти не смів віддати всі гроші,

що мав. Чоловік без копійки за душею – пустий, як порхавка, і така ж пуста його планида» [15, с. 128].

Не забуває і про благодійність як обов'язковий компонент, як те, на що насамперед слід витратити здобуток, адже усе в світі є взаємопов'язаним, взаємодоповнюючим: «одне діло – позичка задля зиску, друге – пожертва. Грошима треба ділитися, жертвувати убогим і потребуєчим, на церкву, на боже милі нужди. Це окупиться: більше віддаси – більше прийде» [15, с. 229].

Людина ризикує бути позбавленою радостей соціального життя, коли не має достатніх грошових прибутків, оскільки без достатньої основи фундаменту особистісна свобода лімітується до меж жорстокої необхідності, а бідність, нестаток, скрута є причиною відчуття власної безперспективності, безсилля, побутових конфліктів. Якщо бідність викликана браком грошей, то чи не означає це, що вони є ключем до здобуття гармонії і щастя, особливим благом? Мирослав Дочинець, ймовірно, дав би стверджувальну відповідь, адже пише, що «бути з грошима – бути першим! У ремеслі, в поступі, в думці!» і «ні стріла, ні голова камінь не проб'ють, а гроші це зроблять» [15, с. 132].

З грошима потрібно бути обережним та уважним, оскільки як і будь-яке інше благо, вони несуть в собі й негативні наслідки, а саме: «де гроші, там і заздрість, і лихі заміри, і ошуканство, і недремна біда. Вона влєсливою тінню крадеться за грошовитим чоловіком і підстерігає його тоді, коли він на горі успіху. І в момент золота гора зсунеться в болото, а поважний дука залишиться ні з чим». Але, за словами англійського письменника Семюеля Батлера, «гроші – корінь всякого зла. Те ж саме можна сказати і про безгріш'я» [15, с. 124].

Проаналізувавши парадигму грошей, яка чітко та вповні є заявленою у текстах Мирослава Дочинця, а саме в романі «Криничар», спробуємо визначити, яке місце займають гроші в житті людини на думку прозаїка.

Це питання завжди було злободенним, на нього у кожного філософа або ж митця своя точка зору. Так, Огден Неш пише: «Звичайно, що існують речі, які неможливо купити за гроші; але ви коли-небудь робили спробу купити їх

без грошей?». Поширеною є фраза, що щастя за гроші не купиш. Але, як зазначає Роберт Орбен, що подібний вираз ми зазвичай чуємо від тих, хто не має жодного з цих речей. Оскар Уайльд також пише про те, що сучасна молодь вважає, що гроші це головне. І з плином часу ця думка лише підтверджується [47].

Мирослав Дочинець також має свою точку зору на це вічне питання. Він дивується тому що, люди лицемірно вважають гроші не головним. Що і священнослужителі, і різні просвітники буду стверджувати, що не в грошах щастя, що за гроші здоров'я не купиш. Так з цим можна погодитись, але без грошей людина, наприклад, не зможе і вилікуватись від серйозної хвороби. З грошима людина більш вільна та незалежна у своїх діях. Вони надають впевненості у собі та завтрашньому дні. Тому, ми бачимо ставлення автора до грошей, він це заперечує їх важливості і підкреслює необхідність їх у нашому сучасному житті [15, с. 118].

Отже, підсумовуючи все вищесказане заявляємо, що гроші для автора є чи не найважливішою категорією в житті, але не слід ототожнювати їх просто з папером або металом. Вони несуть в собі внутрішню силу, енергію та впевненість.

2.2. Філософія жінки

Через призму сюжетності романів спостерігаємо жіночі образи, які не мають суттєвого смислового та композиційного навантаження. Але через дії та вчинки, мову головних та другорядних героїв можемо прослідкувати, яким є відношення автора до жінок загалом, у якому філософському руслі він трактує свою позицію.

Звертаючи увагу на описи жіночих образів у всіх романах Мирослава Дочинця, ми робимо узагальнення щодо оцінки зовнішності та сприймання жіночої краси.

«Цей крутий вигон стегон, це тверде й щедre черево, ганьбливий пуп, яблучка груденят, розрізи очей, в яких заховані радість і смuток цілого світу...» [15, с. 82].

У своїх поглядах він однозначно не є суголосним із німецьким філософом Шопенгауером, який критично ставиться до жіночої краси, зазначаючи, що «низькорослу, вузькоплечу, широкостегневу стать міг назвати прекрасною тільки отуманений статевим збудженням розум чоловіка: вся її краса і прихована в цьому збудженні. З великою підставою цю стать можна було б назвати неестетичною, або незграбною. І дійсно, жінки не мають відчуття, істинної схильності не до музики, не до поезії, не до образотворчих мистецтв» [49, с. 89].

Мирослав Дочинець описує жіноче тіло та зовнішню красу не оминаючи жодної деталі, звертає увагу на кожен рух і жест, зроблений жінкою. До того ж це не сухий виклад фактажу, а цілий ряд порівнянь і метафоричність опису. «В нутро гуртожитку Ілена вносила на таці не овочеву кришанину й не кухлики з чаями... себе вносила. Несла породисте пахке тіло, як паску - і голодні, згаслі очі лісорубів ураз засвічувалися, м'якли тверді роти. Мудро збите і повне молодого вогню тіло заряджало міжряддя змучених людей живлющою електрикою. Її очі, неначе промиті сльозою радості, чорно блищали. І волосся, гладко причесане і схоплене гребенем на потилиці, блищало теж. Ласиця й готово! Тіло в стиску одягу рвалося через усі шпари назовні. Тіло, що носило в собі виклик безсоромної невтоленності. Ілена говорила мало, добираючи слова в смачну мішанку мов. Більше промовляла очима, розсипаючи снопи іскор. Старий мимохіть підносив до лица долоню, коли обпікала його поглядом. Він шкірою чув той липучий вогонь, що продовжував палити і вночі» [16, с. 237].

Доктор філософських наук Сергій Кримський в одній із своїх статей висуває думку про те, що жінка часто була і залишається символом вітальності, життєвості. Це він підтверджує, звертаючись до одного епізоду з Другої світової війни. У своїх спогадах англійський журналіст, який опинився

в Ленінграді в найжорстокіший час блокади пише, коли після зими навесні на вулицях з'явилося декілька жінок з трохи підведеними губами, в місті почалося свято. Це було символом виживання.

У текстах Мирослава Дочинця можемо знайти підтвердження таких думок. Автор трепетно, з особливо ніжно описує жінку. До того ж звертається увага і на окремі елементи одягу, яскраві деталі, які привертають чоловічу увагу, що підкреслюється цитатою: « ... Того літа моя душа літала попід хмарами. Щоднини я видів Терку. Біла сорочка, біле монисто, білі зуби при тернових очах збурювали мою кров. Подаючи їй порожню миску, я мірив дотулитися її пальців, і вона розуміюче їх здержувала» [14, с. 75].

Тобто жінка є привабливою, її зовнішню красу неможливо не помітити і часто встояти перед спокусою важко. «Притис до себе, втопив у собі, обхопивши долонями гостренькі крильця лопаток. І губи її солодким опіком припечатали мої очі. Десь навісно гримотіло, та я не чув того, бо серце в грудях гриміло дужче. Я злизував з її личка дощову свіжість, хапав ротом гарячінь її дихання, м'якшив губами твердість її сосків, схожих на нестигли плоди яперки. І сам нездержанно твердив у млосній дрожі» [14, с. 78].

І з роками вона не втрачає жіночності, а навпаки, стає ще могутнішою, помітнішою. Підтвердженням цьому є слова: «Навіть у старості її тіло було налите жіночою неவிжитою силою» [16, с. 267].

Окрім змалювання зовнішньої краси, привабливих рис тіла, наголошує також на тому, що жінку часто містифікують, вона володіє магічними здібностями, окремими надможливостями. Ця думка бере свій початок ще з середньовіччя, коли красивих жінок називали відьмами, та піддавали інквізиції. Часто у фольклорі жінку зображують відьмою, заклинательницею, пов'язаною із потойбічним світом. І тому дітей залякують саме жіночими постатями, а не чоловічими. Це прочитуємо і в рядках «Вічника».

«Сокотила нас «дика баба». Ревеш з голоду — «дика баба забере». Спати не хочеш, теж бабою пужали. А на бабин вечір перед Різдом бабі лишали варішку страви на столі. Так хотілося її доїсти, але зась – баба розсердиться!

Дика баба гналася за тобою, коли, встромивши босі ноженята в яворові корчу лі, летів на заледенілу ріку. А там ковані дуги нарізають лед, мороз обпікає литки, ззаду свище й фурчить снігова повітруля. Душа, як потя, що вихопилося з кліті, ледве встигає за тобою. А ввечері шморкаєш і чихаєш – то «баба чихавка» теребить віником у носі. І мати запарює тобі китиці примороженої калинки» [14, с. 70].

Також магічність проявляється і в тому, як жінки вміють привертати увагу, причаровувати чоловічу стать. Це підкреслюється цитатою того ж роману: «У дівиць декотрих у рукавах сховані голубині крильця – аби женихів до себе пригрібати. А в одній у вухах – мізерні срібні чінговики-дзвіночки, щоб за нею всі легіні обзиралися, не розуміючи, що їх кличе...» [14, с. 37].

У «Горянині» також не відчуваємо нівелювання цієї думки, автор порівнює чоловіків з оленями, відчують і знають до кого лине жінка, хто в неї на серці. І яка сама обирає свого обранця [16, с. 168].

І саме тому жінка володіє більшою силою, вибір, останнє слово завжди залишається за нею, а не як стереотипно прийнято думати – за чоловіком. Про це нам говорить автор, що жінка по своїй природі нікому не належить, що вона обирає собі чоловіка, а не навпаки [16, с. 198].

Відомий німецький філософ Імануїл Кант у своїх поглядах притримується думки, що жінка прекрасна і вабить – цього достатньо для неї. Підкреслюючи жіночу красу і її силу, Мирослав Дочинець, ймовірно, погоджується і дає таку пораду чоловічій статі, якщо вони хочуть мати «гострий зір, світлу голову і кріпке серце», то він радить їм частіше дивитись навкруги, на природу і на гарних жінок.

Тобто жінка – це не просто звабниця чи красива картинка, яка милує око, а та, хто завжди надавала сил чоловікові, надихала його, спонукала його до звершень та перемог. І тому прозаїк заявляє ще й про позитивний вплив на здоров'я та фізичні властивості. Горянин, звертаючись до жінки, каже: «Чудно мені, мило данко... Чудно, бо я в тобі силу не трачу, а набираюся її. Себе не впізнаю» [16, с. 287].

Чоловіча стать апріорі не може бути індиферентною до протилежної статі, адже «жіноча голизна розпалювала чоловіцьку спрагу» на сторінках роману «Криничар» [15, с. 133].

«Жінка зріє, щоб народити мужчину» і, можливо, саме тому в ній сконцентровано такий рушійний потенціал та потужну силу стосовно чоловіків [16, с. 289].

Головний герой роману «Криничар» ділиться із читачем секретом, розкриваючи тим самим феномен жінки. При цьому зауважуючи, що це має бути лише одна жінка, несучи за собою християнські поняття шлюбу. «Бо ти не знаєш, що таке жінка. Це – криниця, з якої що більше п'єш, то більша спрага. А вичерпати її годі. І ти – як відро на цямрині, дзвениш і блищиш на сонці, доки занурюєшся в оту живильну воду. Але це може дати лише одна жінка, а коли їх кілька – то вже повинь, що несе тебе блудом. А коли жінок багато – це болото, в якому борсаєшся навмання. Води ніби й повно, а напитися ніяк, бредеш, шукаючи криницю. Одну-єдину, з чистим нуртом» [15, с. 189].

Таке порівняння жінка-криниця робиться і в романі «Горянин», адже для головного героя «дівки – як криниці на багні: води повно, а смак ніякий. Тому й не можу прив'язатися до однієї надовго» [16, с. 256].

Повторюється знову чітко заявлена думка про те, що жінка в житті чоловіка повинна бути лише одна, і в такому разі він почуватиметься щасливим. «Будь з одною жоною, бо в ній є все те, що і в інших, і лише – для тебе» [14, с. 163].

Та не будь-яка жінка може стати єдиною, обов'язковою обставиною є щирі почуття між чоловіком і жінкою. Тільки в такому разі жіноча енергетика увійде в силу, продемонструє свою багатогранність та здатність впливу. «Дивна природа жінки, яку без пам'яті любиш: коли тебе спалює жага, вона освіжає; коли на серці ледок – зігріває; коли всихає в сумнівах душа – вона наповнює її тихою ніжністю» [14, с. 93].

Мирослав Дочинець солідарний із думкою, що жінки, як правило, кохають по-справжньому, і до того ж одного чоловіка в своєму житті, адже вони «в цьому однакові – в солідарності проти перелюбства». Сила їх почуття часто сягає апофеозу, адже у романі «Горянин» читаємо такий вигук: «О, він знав, як може любити жінка!» [16, с. 78].

Кожному чоловікові в житті належить одна лише жінка, є рідною, бо інші «жінки однакові. Надто чужі. Та нездоланна тваринна хіть гонить чоловіцтво на нові лови... І ми (чоловіки – Я. М.) залишаємо на світлій галявині оленицю і підносимо тремкі ніздрі на чужий запах, і кружляємо хащами... Аби, втомивши ноги і остудивши серце, знову вернутися на сонячну галявину, де чекає до болю рідний запах і дух» [16, с. 247].

Підсумовуючи вище сказане робимо висновок, що письменник не оминає тему жінки. Жіноча парадигма заявлена на сторінках романів чітко і яскраво. У своїй трилогії автор крізь вуста головних героїв розкриває феномен жінки. Він шанобливо ставиться до жінки, описуючи її зовнішність з ніжністю та трепетом. Дочинець вважає жінку джерелом енергії та натхнення для чоловіка, та неодноразово наголошує на моногамних стосунках.

Думка одного тексту органічно переплітається з іншою, є дотичною, а в певних випадках і дублюється, що свідчить про наявність в автора чітко окресленої філософської позиції.

2.3. Філософія їжі

Питання про те, як і що їсти, як правильно обрати продукти для щоденного харчування споконвіку турбувало людство. У наш час маємо безмежний діапазон вибору та безліч страв для подачі до столу. Кулінарні книги пропонують нам все нові й нові рецепти, від приготування яких людина навіть не думає відмовлятися. Але ми рідко задумуємось щодо раціональності та корисності вживання тих чи інших продуктів. Багатство вибору різноманітних продуктів і призводить до культу їжі, який людина створює собі сама.

Але ще давньогрецький філософ Сократ стверджував, що їсти потрібно задля життя, а не життя задля їжі. У наш час типовим є нівелювання такими якостями як поживність щоденних страв, їх корисність для організму. Ми прагнемо в першу чергу задовольнити смакові рецептори, отримати насолоду від кожного шматка, який потрапляє до рота. «Йому (ведмедеві – Я. М.) потрібен якийсь час, аби призвичаїти шлунок до м'ясного їдла. Не так, як у людини – їсти все, що очі видять» – таку заувагу робить герой роману «Вічник» [14, с. 243].

На сторінках романів Мирослав Дочинець актуалізує вище згадану тему, прочитуємо свого роду гастрономічний дискурс. Вічник, Криничар та Горянин – герої непересічні й не типові як уже не раз зазначалося у цій роботі. Тому і в цьому аспекті їм відомо більше, ніж іншим, вони готові поділитися секретами гармонії та довголіття.

Ведична філософія стверджує те, що людина - це, чим вона харчується. І у цьому прозаїк повністю солідарний з ними, адже звертається до читача з такими словами: «Солодкі мої, їжте те, що належить їсти людині, а не свині. Свиня їсть усе підряд і без міри. Тому навіть очі в неї заплили жиром. А ви їсте її і хочете після цього виглядати інакше?! А гляньте на молоде теля, що гарцює на зеленому лужку. Чи не кращий вибір, якщо говорити про м'ясо?! Або зрівняйте жирну качку, що ледве суне, і молодого когутика, що літає двором. Чи рибу, що стрілою пронизує студену воду... То який вибір підказує вам розум?! Ще раз кажу: чоловік виглядає на те, що їсть. Вибирайте» [14, с. 43].

Спеціалісти з правильного харчування запевняють, що сніданок – це найголовніший прийом їжі, який є обов'язковим у щоденному раціоні. Якщо сніданок збалансований, він подарує вам енергії на цілий день та додасть життєвий сил та гарного настрою. І тут Мирослав Дочинець не є абсолютним новатором, зауважуючи: «Чим зранку наповниш утробу – така й повнота твого дня» [14, с. 287].

Веди у своїх поглядах притримувалися думки про те, що для того, щоб процес травлення протікав легко, потрібно вставати зі столу з почуттям

легкого голоду, тобто не переїдати. Необхідно обмежити себе у частині тієї порції, яку ти можеш з'їсти. Це сприятиме здоровому метаболізму. Якщо харчуватися помірно, то ви відчуєте ясність розуму та легкість в тілі. При переїданні шлунок відчуває важкість, загальне почуття в'ялості та втомленості. Більш того, переїдання може призвести і до більш серйозних наслідків зі здоров'ям – ожирінням, яке в свою чергу порушує роботу серця та інших органів. Цю думку підтримує також Мирослав Дочинець, даючи таку пораду: «Коли кортить з'їсти три кусні – зайдися двома. І буде твоя ситість поживною, легкою», а також пише про те, що «повний шлунок не робить з охотою... Людині, як птиці чи рибі, треба зовсім мало. Але ми повсякчасно боїмося, що не наситимося. Боїмося, що не наповнимо своє черево» [15, с. 42].

Автор також прагне акцентувати увагу на тому, що енергію людина здобуває не лише від їжі, переконуючи читачів наступним: «Інша річ, що при звичаївся я їсти мало. Ходив надголодь, зате енергії мав доста. Бо коли організм не візьме своє з їди, то потрібне потягне з води, з повітря. Так і перебивався, переломлював голод. Десь травинку пожував, десь листок облизав, ягоду вщипнув, рачка з води витяг...» [14, с. 83].

Герой роману «Вічник» має власну систему харчування, і тому ділиться із читачами конкретними та чіткими порадами стосовно того, від чого потрібно утриматися людині, якщо прагне вона залишатися у гарній формі, зберегти здоров'я: «Після сорока літ (а ліпше ще раніше) варто забути назавжди про таку їжу: солодка випічка (крім вівсяної), масло, свинячий смалець, маргарин, ковбаси, сосиски, качка, жирне м'ясо, холодець, какао, майонез, соуси, шоколад, цукерки, морозиво, сметана, вершки, буженина, м'ясні бульйони. Всі ці дорогі витребеньки, витягуючи гроші, ще гірше збуджують апетит, спокушають смак і руйнують, передчасно зістарюють організм. Серце втомлюється від них, гусне кров і мляво працює мозок» [14, с. 44]. Говорив і про те, що м'ясо не таке і корисне як ми думаємо, воно містить багато жиру, від якого хочеться ще більше їсти. Хоч ми отримуємо від нього задоволення, але це плинна радість. Ці жири у м'ясі є небезпечними, оскільки

вони забивають судини. Він радить проціджувати м'ясний бульйон, щоб побачити, скільки лишнього жиру ми споживаємо.

Споглядаючи на сучасну проблему з приводу того, що і в яких розмірах споживають в їжу українці, апелює до Давньої Греції та Риму, пишучи про те, що «для давнього грека після денних трудів ласою гостиною був хліб, сир і вино навпіл з водою. Римський легіонер ішов у січу після жмені запареного зерна, жмені фініків і кварта вина. Колись селянин косив цілий день з мискою гречки, кусником сала і товкачиком молока... А що і скільки їдять нині, та ще й часто без будь – якої фізичної потуги» [14, с. 44].

Крізь усю трилогію романів можемо простежити незавуальоване прихильне ставлення автора до деяких продуктів. Так, Вічник, обійшовши різні країни з уважним оком і націленим на все мудрим вухом запевняє, що «склав сокровенну низанку диво-продуктів, які раджу всім для спожитку. Се – квасоля, чорниці, капуста, вівсяна крупа, помаранча, жовтий гарбуз, соя, риба (найліпше лосось), шпинат, чай, помідори, індичка, горіхи, кисле молоко. Добре, якщо матимете їх на столі хоча б чотири рази на тиждень» [14, с. 264].

Як відомо, що в рибі міститься найбільша кількість жирних кислот омега-3 та вітаміну D, що позитивно впливає на стан здоров'я людини. Ці та інші елементи, що є в рибі мають поживні речовини, що є життєво необхідними для функціонування людського організму. А коли організм не в змозі виробляти їх самостійно, людина сама відчуває потребу цих речовин, і саме тому риба для героя роману «Вічник» є найулюбленішою їжею, яку він порівнює з ліками. За словами головного героя, звичайна, будь-яка риба дає мудрості молодому, а старому – молодість [14, с. 43].

Не лишає поза увагою і виробу з молока, роблячи деякі зауваги щодо застосування: «Окреме слово – про молоко. Воно є основою столовування. Чисте молоко п'ють лише діти, а дорослий нарід більше волить сир, бринзу, вурду, жентицю, гусянку, пряженку, дзер» [14, с. 161].

Головний герой також відкрив для себе феномен грибів, адже вони «стали лісовим м'ясом, лісовим хлібом (бо все мають те, що має м'ясо і хліб, і

навіть більше), ліками і матеріалом для вбрання...Гриби понад грибами – жовта лисичка. Ніяке м'ясо не рівняється з нею, дає вона силу й здоров'я, чистить кров, замінює зеленину й садовину» [14, с. 100]. Свіжі гриби були на його столі щодня, що свідчить про їх неоціненну користь та поживність.

Розмірковування щодо грибів продовжуються на сторінках роману «Горянин», де ще більше підкреслюються їх користь та поживність, цілющі властивості, а також розкривається дивовижна видова парадигматика. «Яке диво – гриб! У таємничості своєї з'яви, безхитрісній красі, тонкій смакоті й корисній поживності [...] Тут їх називають польськими або панськими грибами. Розломиш шапочку – посиніє, ніби підказує, щоб лікувати нею синці, забої і набряки. Юшка з моховиків і пісок вижене з нирок. А огрядним допоможе схуднути, якщо їдять їх ціле літо.

З маслюками мало роботи, зате скільки хісна! [...] З частини маслюків здирав липку плівку, скачував кульки і кидав до пляшки з горілкою, що дивом залишилася з поминок. Туди ще пхав назбирану павутину – і ліпшого ліку на рани і садна немає! Помічна така настоянка й при головному болю.

Так засипав собі на зиму й хрящів, яких називають ще груздями. Клав ніжками догори, пересипав листям і пахучими травами. Якщо траплялися вовнянки й рижики, теж долучав до гамузу. Коли наповнив боченя, залив криничною водою, прикрив дубовим кружком і пригнітив каменем.

Гриб гриба веде. Перед красноголовцями в осикових перелісках кинуться краснушки. Щирим білим грибам передує білянка. Коли рясно засіється крихка маренуха, чекай навали біляків. Але й маренух старий не обходив, пам'ятаючи Тимкову раду: «Якщо їсти бодай зо два тижні маренухи, то зиму перебудеш без застуди. А серце буде гнати кров рівно й спокійно».

Добре чистять кров також підберезники й підосичники, гриби-брати, що ростуть під сестрицями березою і осикою в прогрітій папороті. Червоні тверді голівки, товсті тужаві ніжки. Посічені з цибулею, присмачені петрушкою, – напrawdę перша чоловіча їда, що дає і міць, і охоту» [16, с. 188].

Герої романів Мирослава Дочинця вживають в їжу не лише гриби як продукт рослинного походження, оскільки «із садовини на першому місці яблука, черешні й сливи. Садиби обсаджують волоськими горіхами, котрі є найліпшими ласощами дівори. Кажуть, якщо кожного дня з'їдати 7 горіхів, то й проживеш на сім років довше». Про користь вживання горіхів говорять безліч фахівців із галузі медицини та підтверджують багатьма фактами. Таких як високий вміст білка, клітковини та різних мікроелементів, які знижують ризик інсульту та інших захворювань. І, можливо, саме визнаючи необхідність вживання горіхи щодня, Вічник «із товчених горіхів, жолудів і грибів, приправлених диким часником випікав у попелі смачні хлібці» [14, с. 172].

Але навіть сукупність таких енергетично багатих продуктів не зможуть замінити людині справжнього, житнього чи пшеничного неважливо, головне – випеченого руками матері хліба. І цю думку закріплює на сторінках книг: «Йому (Горянину – Я. М.) снився хліб. Добрі два тижні він не мав ані окрайця на столі. Здавалося, що коли наїється досхочу хліба, то нараз почне прибувати сила. Але хліба не купованого, глевкого, як глина, чи надутого порошками, а матиного. Материн хліб снився йому» [16, с. 89].

«Коли мусиш, то й камінь укусиш, казали в нашому селі. Сяк-так я (Вічник – Я. М.) починав звикати до своєї лісової трапези. Все, що очі виділи, руки не лишали. Але чи не щоночі мені снився хліб. Житня мамина паляниця з печі, гаряча, з тріснутою кірочкою. Бувало і вдень позирав на рінне каміння і в ньому ввижалися скибки хліба. Се держало мене до того часу, доки я не забув його смак» [14, с. 31].

Загально відомий факт про те, що українці цінують хліб не лише як поживу, а й як культурницький феномен, який обов'язково включають у контекст народних традицій, описує в «Горянині»: «Паном хлібного роду був, мабуть, коврій. Величезна паляниця-колесо з діркою. Пекли його на весілля. І мав він бути такий завеликий, аби кожному гостеві дістався шматочок. Часом

доводилося розбирати челюсті печі, щоб посадити туди череватого коврія. Кожен, хто відщипував із нього, щось дарував молодим» [16, с. 144].

Поруч із хлібом в українській обрядовості, але не на сторінках трилогії Мирослава Дочинця, стоїть сіль. Вже не один рік лікарі запевняють, що сіль є шкідливою для нашого здоров'я, але водночас деякі фахівці стверджують, що навмисне уникання споживанню солі може призвести до негативних наслідків. З точки погляду Вічника «сіль там, де відпочиваєте, чистить дихання, спиває слиз і набряки з тіла, обвіває шкіру оздоровним туманцем. Велика таїна землі захована в солі. Якщо надміру її споживати, – сушить і точить тіло; якщо в міру і випиваючи достатньо води (десь два літри в день) – се лік і очистка від зайвини» [14, с. 81].

Але у романі «Горянин» читаємо діаметрально протилежну думку, яка стверджує: «...від солі кості м'якнуть і чорніють». Отже, можемо підсумувати те, що автор також не може визначитися із впливом солі на організм людини, чи варто її включити у свій щоденний раціон [16, с. 67].

Окрім порад, Вічник ділиться із читачами також рецептами корисних і смачних напоїв, які є легкими у приготуванні, не потребують великих матеріальних витрат і часу. А також ще раз наголошує на потребу вживання меду, оскільки спектр його застосування є дуже широким. «Посічене листя малини, ожини, дикого винограду й смородини я заливав водою, додавав меду і прикривав бочечку. За кілька днів виходила смачна й пахуча кисилиця. Ліпшого напою немає в спекотну днину. А в похмурі дні медовуха веселила й гріла кров не гірше за вино. Се коли мед виброджував у перевареній воді. Мед убезпечував і мої припаси. Я заливав ним ягоди, горіхи, дикий часник» [14, с. 85].

Головний герой книги «Вічник» пройшов уроки тваринного виживання і, як сам стверджує, «призвичаївся щипати все живе, що траплялося під руки і ноги». Це плоди дерев, кущів і рослин. Тому час від часу згадує про страви, які прийшлося куштувати за браком звичних продуктів, а саме: «В торішньому листі нашамрав жменю букових жолудів, що вже кільчилися хвостиками

ростків. Гіркувата потрава, та що вчиниш – порожнє черево прилипало вже до хребта. Добре, що далі трафився їстівний каштан, який у нас називають «гістиня». Не так наситився я сам, як заморив черв'ячка голоду. Дикий щавель мало перебив пісну гірчавість тої їди» [14, с. 23].

Щоб вижити та не померти з голоду, доводилось вживати представників нижчого класу тваринного світу, а саме різного роду слимаками та моллюсками: «Коло ватри натер гірської соли і сипав її в розтруби мушель. Слимаки морщилися, випускаючи слиз і чорноту. Я зчищав їх тріскою... Вигріб ямку, накидав равликів і загорнув жаром. Слимачі мушлі потріскували. Війнуло запахом печенини. Я ледве здержувався, щоб не встромити в грань руку. Ледве дочекався. Трощив перепечені шкаралупи, витягував м'ясце і прихапцем жував. Яка то була смакота! Перший справдешній харч на бездомництві» [14, с. 30].

Добре відомим є той факт, що свіжий березовий сік є гарним тонізуючим і загальнозміцнюючим засобом. Також він корисний при хронічній втомі, сонливості, млявості. Про цей популярний і нині напій пише Мирослав Дочинець. Він згадував як у дитинстві любив пити березовий сік – його найулюбленіший напій. Описав і весь процес добування цього напою. Спочатку вибирав найкращу березову галявину, потім робив надріз у дереві, і гарненько примостившись під деревом насолоджувався березовим соком. Спочатку точилось рідко, а далі все біль і більше. Дерево живило, пестило його, наповнюючи організм корисними елементами та земною міццю. [14, с. 24].

Отже, проаналізувавши матеріал трилогії, який розкриває парадигму їжі, можна помітити, що автор підкреслює важливість правильного поєднання страв і продуктів харчування при кожному прийомі їжі, наголошує на тому, що небезпечно переїдати для здоров'я, а корисно помірно харчуватися. Загалом дає поради щодо правильного харчування, та продуктів необхідних для нормального функціонування організму. А також прослідковуємо

гастрономічний набір продуктів, до вживання яких схильні герої Мирослава Дочинця.

2.4. Філософія стихії

Архаїчні уявлення про взаємодію сил природи і людей знайшли своє відображення не тільки в обрядах, заборонах, приписах, але і у фольклорних творах різних жанрів: казки, билиці, легенди, міфологічні оповідання, заговори, прислів'я та приказки. Мирослав Дочинець у трилогії також намагається вибудувати відношення «людина – стихія», а у романі «Горянин. Води Господніх русел» відтворив стосунки «людина – ріка». Якими саме вони є і спробуємо дослідити за допомогою власне романів.

Вода у народних уявленнях виступає однією з основних стихій світобудови. У космогонічних міфах більшості культурних традицій вода виступає в ролі первісного хаосу, з якого формується світовий простір.

У фольклорній традиції вода представляється багатогранно. Вона є життям та являє собою посередництво між двома світами. Саме тому вода використовувалась як інструмент для обрядів, ворожіння, заклинань.

Але найчастіше воду сприймали як благодійну стихію, наділяючи її очисними властивостями, вважали джерелом життя. Таке бачення слов'янської міфології суголосне із уявленнями письменника: «Всі ми вийшли з води. З води живемо, водою хрестимося. Вода очищає наші душі й омиває кости, а відтак піднімається в небо парою, щоб упасти дощем, щоб спородити й напоїти інших. Кожний із нас – то жива крапелька води, що є земною і небесною водночас» – таким чином на сторінках роману «Вічник» автор вбачає людину частиною стихії води і, згодом, дає таку пораду читачам: «Наповняйте, освіжайте, змивайте кожну клітинку тіла водою. Вода наповнить молодістю і виміє мертвотне». Вода також «чистить мозок, як скло. Радо її пий і споживай те, що зросло на воді й на сонці, і будеш чистим і твердим, як скло» [14, с. 13].

Історично воді приписувалася очисні властивості, що в значній мірі пояснюється її фізичними властивостями. Уявлення про воду як про очищаючу стихію зумовили широке використання її в календарних обрядах і обрядах життєвого циклу. Саме про обряд освячення води та її захисні властивості згадує герой роману «Вічник», згадуючи свято Водохреща. Під час якого освячували воду, окуналися в неї та примовляли: «Як помагає ся свята вода людям, так аби моє кося помагало мені у всякій біді і всю нечисть від мене відганяло, і тіло й душу мою спасало» [14, с. 34].

Мирослав Дочинець вивищує стихію води над людиною, приписує їй безмежні можливості. «Прорвалася гребля – далі тече. У круглому посуді вона кругла, у квадратному – квадратована. Тому вода й найсильніша. І найчистіша, бо на сьомому камені очищається» [14, с. 13].

У книзі «Горянин» герой сприймає Ріку як живу розважливу істоту. Він розмовляє з нею, поводить ся як з олюдненою інстанцією, а автор так метафоризовано пише : «Ріка ранками лежала, як скло, і старий спочатку кидав камінець, щоб розбудити її. Ріка ставала іншою в таку пору якоюсь розсіяною і невпевненою. Ріка не знала, що думають про неї. Хоча у своєму одвічному живому русі знала напевно, що потрібно їй. І брала собі те, як бере потрібне їй жінка, прихиливши чоловіка тихими ласками» [16, с. 89].

Наголошується ще й на тому, що Ріка сильніша від людини, могутніша: «Послухай, Ріко, мене [...] я малий – а ти велика. Я слабкий – а ти дужа. Я нетривкий – а ти вічна, як цей світ. Ти – Ріка, а я лише жива краплина тебе на цьому березі життя. Я з народин заживлений твоєю водою, похрещений нею, ти течеш моїми жилами й нервами, промиваєш мої мислі» [16, с. 156].

Стихія води є також душевним лікарем і мудрим учителем, наставником для героя: «А ти прийняла мене такого. І вздоровила [...] Тихомирний, урочистий плін вливав у мене супокій, а бурхлива бистрина неначе вимивала з серця намул. Я ходив берегами життя і смерті і заново відкривав тихий сенс бутності. Ти, Ріко, вчила мене ще й незворотності кожної хвилини» [16, с. 177].

Вода разом зі стихією землі виступає лікарем і на сторінках «Вічника»: «Чан не лікується. Чан лягає біля потічка між двох дерев і нічого не робить... Лежить скільки треба, поки коріння дерев не втягнуть хворобу в землю і вода не забере її в море» [14, с. 244].

Отже, можемо зробити висновок, що герої трилогії знаходять спільну мову із стихією води, не роблять спроби перемогти її або показати свою величність, визнають її цілющість та мудрість, що ще раз підкреслюється рядками із «Вічника»: «Я навчився розуміти воду. Вона часто замінювала мені хліб, тепло, ласку, освіжала й звеселяла серце. Навчіться любити воду. Всьому іншому вона вас навчить. Будьте – як вода. Нема загати – вона тече» [14, с.13].

Не так повно та обширно, але все ж таки зрозуміло для формування уявлень, заявлена парадигма стихії повітря через контекст трилогії.

У міфології, повітря – це фундаментальна стихія світобудови, яка описується у вигляді дихання, а також подувом вітру. У Давньогрецькій міфології вітер вважався місцем перебування богів, а філософи того часу наділяли його особливою силою – рушійною силою Всесвіту. Мирослав Дочинець апелює до власне повітря, без якого неможливе людське існування.

«Воздух. Він нас живить, гріє, холодить, дає нам звуки, помагає рухатися, а барви своєї не має. Хоча сам барвить увесь довколишній світ», - так визначає функції та значення повітря [14, с. 48].

Автор дає свою ідентифікацію, порівнюючи повітря з іншими джерелами енергії для людини: «Дихайте вільно, глибоко і ситно, бо з воздуха ми беремо не менше поживи, ніж з їдла і питва. Се пожива Неба». А також радить наповнювати, освіжати, очищати легені свіжим та чистим повітрям: «Більше бувайте просто неба чи хоча б гуляйте перед сном. Спійте при відчиненому вікні. Дихайте простором. Дихайте вільно, глибоко, ситно. Найліпше се виходить при плаванні» [14, с. 266].

Як на рахунок стихії вогню, то в язичницьких культурах він виступав як об'єкт безпосереднього поклоніння, як посередник між людиною і божеством. У архаїчній свідомості вогонь одухотворявся, наділявся характеристиками

живої істоти: здатність їсти, пити, спати. У давні часи вогонь під час святкових трапез годували, кидаючи в нього шматки їжі й виливали частину напоїв.

В українській міфології ця стихія займає надважливе значення. Так само як і вода, вогонь має очисні властивості. Вогонь також вважається символом домашнього добробуту та багатства. Подейкують, щоб родина була заможною і не зазнавала бідності і біди, потрібно підтримувати вогонь дома, і не виносити його з дому. Він використовувався як і в лікувальних цілях так і в обрядах і заговлянь.

Мирослав Дочинець не відходить від такого розуміння, на сторінках трилогії також олюднює вогонь, говорить про нього так, як про живу істоту: «Перше, що спало мені (Вічнику – Я. М.) на гадку, – вогонь сей живий! Він звивався з веселим тріском, пожадливо хапаючи мох і сіно, смачно облизуючи паличку, яка його спородила» [14, с. 28].

Душевну легкість, так само як і вода, приносить вогонь: «Жива полумінь ізнов затанцювала в моєму кам'яному притулі. А з нею про виднілося в мене на душі...Дуже полегшив триб мого життя вогонь». Знову таки автор не відходить від думки про те, що стихії допомагають людині, вона є нерозривною з ними та без них дуже часто не в змозі продовжувати існування [14, с. 30].

Криничара, так само і Вічника, «огень живить якоюсь полегкістю, наповнює супокоем», а також «гріє й годує, ще й повідає небові про щоденну житність» [15, с. 5].

Герої трилогії сприймають стихію як свого друга, помічника. Ми вже прослідкували, як Горянин вів діалог із рікою, аналогічну розмову має Вічник із вогнем. Коли йому було сумно, самотньо і тоскно «розмовляв з вогнем, і він, вірний цимбора, гарячими язиками шепотів щось заспокой ліве. Вслухався в оту бесіду, розгадував живу натуру вогню, вирівнюючи за нею і стрій своєї душі». Отже, однією з властивостей стихії вогню є здатність заспокоювати, лікувати тіло і душу [16, с. 139].

Стосовно стихії землі, то Мирослав Дочинець наголошує на тому, що людина не повинна відділятися від неї, жити на ній і з нею разом. «Чоловік народився, аби не відділятися від землі, бодай ногами мати з нею зближення» [13, с. 133], – доносить до читачів Криничар .

Вічнику також відкрилися секрети стихії, які він доносить до читачеві думку про те, що земля – це неймовірна сила, яка живить енергією з голови до п'ят, коли людина ходить по ній боса, без взуття, вона отримує від землі надзвичайну енергетику. Ходити босоніж дуже важливо, оскільки в мозок потрапляють певні імпульси, які стимулюють роботу мозку, також це заспокійливо впливає на нашу нервову систему. Також головний герой вважає, що повинен бути зворотній зв'язок, тобто якщо ти щось отримуєш від землі, то і сам маєш їй щось віддавати та дбати про неї, і підсумовує, що Земля тримає на собі того, хто тримається її [16, с. 58].

Землю також порівнює із сонцем в аспекті їх довговічності, оскільки існують вони не самі по собі і не тільки для себе. Мають тісний взаємозв'язок із іншими стихіями, взаємодіють з людиною.

Проаналізувавши взаємодію з чотирма стихіями можемо стверджувати, що Мирослав Дочинець є прихильником народних уявлень та старослов'янської міфології. Доповнює її своїми постулатами та уявленнями, що і описує на сторінках романів. Він розгорнуто описує зв'язок людини зі стихією. У романі «Горянин» найбільше розкрита стихія води, у «Вічнику» стихія землі та вогню, а у «Криничарі» - тема стихії заявлена найменше.

2.5. Філософія праці

Протягом всієї історії людства, людина завжди намагалась повністю та всеосяжно пізнати світ і усвідомити та охопити розумом про сутність природних, фізичних явищ, закони Всесвіту та себе саму.

Зразком таких поривань є Григорій Сковорода – український письменник, філософ, педагог і богослов, який символізує собою єдність серця, розуму та вчинку. В центрі його філософської системи є людина, її

дійсні потреби й прагнення. Він вважав за необхідність досягнення щасливого життя, яке можливо лише завдяки філософії Епікура – «жити за природою», уникати страждань і не гонитись за вдоволенням своїх бажань, бо це в результаті приносить лиш невдоволеність. Сковорода став першим, хто вдосконалив та обернув цю тезу на необхідність працювати за «сродною працею», яка переплітається з теорією самопізнання і вченням про загальне щастя. Філософ визнає один із найважливіших способів реалізації людиною власного щастя – це втілення реального людського способу життя [31, с. 17].

Ідея Сковороди полягає у перетворенні роботи із способу існування в найбільшу природну потребу і найвищу радість та насолоду людини, оскільки «сродна праця», тобто праця за природними здібностями та хистом зумовлює життя людини і являє собою його сенс, духовно поповнює та збагачує людину і дає їй змогу відшукати себе, свій шлях до Бога та свою істинну дорогу в непростому вирії суспільних взаємозв'язків і відносин, і не загубитись в ціннісно-смісловому універсумі культури [18, с. 33].

На сторінках трилогії також заявлена категорія праці. Аналізуючи її, можна помітити наслідування теорії «сродної праці» Григорія Сковороди.

Відтак, у книзі «Горянин» знаходимо текстуальне підтвердження у таких словах: «Всяка робота живить чоловіка не лише корисністю, але й радістю самого роблення. Бо птиця створена до літання, а людина - до праці. «Праця хосенна. Праця спасенна» [16, с. 56].

А у «Криничарі» ця ж думка дещо ширше заявлена, тут праця пов'язує та сполучає в собі всі грані людського існування і дає змогу кожній людині реформувати навколишній простір, у якому живе та змінювати власне ставлення до нього. Не забуваючи також відповідально здійснювати своє власне творення через внутрішню детермінацію, вольовий акт, а також через творчість, що розуміється як процес самовдосконалення особистості. «Працюй, навчаючись; навчайся, працюючи. Чим далі ти подвигнешся в своїй роботі, тим більше діставатимеш за неї. Вибирай таке діло, яке б тебе перемінювало до ліпшого, вишколювало й розвивало. Так працюй, аби в

роботі міг поважати сам себе. В ремеслах немає межі скусності. Пізнаєш його глибинні таїни – станеш паном своїм рукам і голові. И інші в поштивості схилять голови перед тобою» [15, с. 121].

Сковорода розуміє, що без бажання праця не буде продуктивною. Мирослав Дочинець тут згодний із філософом, пишучи, що втомлює людину не фізична праця, тягар почуття несвободи, безпорадності, коли робиш те, що не лежить до душі. Мається на увазі те, що робити потрібно за власним бажанням, а не примусово, і тоді на душі буде веселіше і користі буде більше. А вважає охоту і бажання працювати ознакою здорової людини, продовжуючи на сторінках «Криничара» так: «Перша ознака здоров'я – коли зачинають свербіти руки до роботи». А головною вимогою є «не вміти, любити щось робити» [15, с. 59].

Помічаємо ще одну думку про те, що праця є чимось високим, святим, недоторканим. Текстуально це описано в романі «Криничар» через таке засторогу: «Не смій говорити про роботу непоштиво. Якою б малою вона не була. Мій найперший побратим казав, що робота – святе слово» [15, с. 143].

Спостерігаємо градацію цінності в «Горянині»: «Ніколи не клени інструменту і роботи, яку виконуєш. Бо робота – твоя доля. А долю не кленуть» [16, с. 89].

На думку Григорія Сковороди, коли людина улюблену справу свого життя, то в неї навіть і не виникне думки, щоб гонитися за прибутком. «Многія, презрев природу, избирают для себе ремесло самое модное и прибыльное, но вовсе обманываются. Прибыль не есть увеселение, но исполнение нужности телесная, а если увеселение, то не внутреннее; родное же увеселение сердечное обитает в делании сродном» (I-430).

У Мирослава Дочинця така думка філософа підтверджується: «Робиш без поспіху і не переймаєшся плодом праці. Не бийся за високим результатом і не будь голодний грошей. І матимеш усе й понад те, що мають інші, спритні й неситі. В цьому криється перша правда майстра» [15, с. 267]. А у «Криничарі» висунута пише про те, що робота повинна обов'язково залишити

слід після себе, «аби зроблене веселило око і гріло чужу руку. Тоді ти – майстер!» [16, с. 144].

Наголошуючи на необхідності праці, від якої у людини збуджуються зів'ялі м'язи, тверднуть ноги і світліє голова, акцентує увагу на когорті людей в суспільстві, яким вона непотрібна: «Що з тебе буде? Лише не кажи, що піп. Тільки той може прожити без праці» [16, с. 155].

Горянин також запевняє нас, що «чоловік повинен робити те, що вміє. А коли не вміє, най не мастить рук». І у «Криничарі» помічаємо переконливе та послідовне закінчення цієї думки: «Світ держиться на майстрах, що знають і люблять своє діло» [15, с. 67].

Тобто, у цих рядках знову ж таки прочитується філософія праці Сквороди. І Криничар і Горянин говорять про необхідність життєвого призначення, і чесному служінню праці. Людина, яка віддано служить своїй улюбленій праці, служить і людям, і відповідно Богу, завдяки чому отримує справжню насолоду життя.

Ще одного філософа згадує Мирослав Дочинець на сторінках роману «Горянин». Герой, читаючи книгу про Махатму Ганді занотовує собі: «Коли робиш щось посутнє, то спочатку тебе не помічають. Потім над тобою сміються. Потім борються з тобою. А потім ти перемагаєш» [16, с. 277].

Отже, на думку автора, для кожної людини, яка не випадає із суспільної ланки, щоденна праця є необхідною. Вона має приносити не лише прибуток, а також душевну насолоду, повинна розвивати тіло і розум, бути шляхом самовдосконалення. Людина має віднайти своє життєве призначення і жити по ньому, і коли вона житиме праведно та працюватиме за своєю «сродною працею», то людина за покликом серця знайде шлях і прийде до Бога.

Висновки до другого розділу. У другому розділі ми проаналізувати образно-філософську парадигму у трилогії романів «Вічник», «Криничар», «Горянин». Проблема грошей найяскравіше висвітлена у Криничарі. Мирослав Дочинець вибудовує свою філософію грошей, тему їх енергії і

формує новий тип героя. Гроші для автора є чи не найважливішою категорією в житті, засобом існування людини, але він не порівнює їх просто з папером або металом. Вони несуть в собі внутрішню силу, енергію та впевненість.

Проаналізувавши категорію жінки у романах трилогії можемо сказати, що вона не найпомітніше заявлена, але все ж таки письменник не оминає цю тему. Жіноча парадигма заявлена на сторінках романів чітко і яскраво. У своїй трилогії автор крізь вуста головних героїв розкриває феномен жінки. Прозаїк детально описує зовнішність жінки, її характер, призначення. Дочинець вбачає жінку берегинею домашнього затишку і натхненницею, музою для чоловіка, та вважає, що чоловік повинен мати лише одну жінку. Інакше він не набиратиме сили, а навпаки розтрачатиме і це породжуватиме розбрат.

Також ми розглянули категорію їжі. Автор наголошує щодо важливості правильного поєднання страв і продуктів харчування при кожному прийомі їжі, застерігає переїданню та дає поради щодо правильного харчування. Крізь усю трилогію прослідковуємо що, як і скільки їдять герої Мирослава Дочинця.

Категорія стихій найбільше розгорнута у Горянині. Після дослідження трилогії можемо стверджувати, що Мирослав Дочинець має інтерес до народних уявлень та старослов'янської міфології. Кожна стихія зображена на сторінках романів. У романі «Горянин» найбільше розкрита стихія води, у «Вічнику» стихія землі та вогню, а у «Криничарі» - тема стихії заявлена найменше.

Останньою нами розглянута філософія грошей. Думка автора стосовно праці перекликається з філософськими поглядами Г. Сковороди. Вона полягає в тому що, для кожної людини призначена своя справа за покликанням. Праця, яка має приносити не лише прибуток, а також радість, душевну насолоду, повинна розвивати тіло і розум, бути шляхом самовдосконалення.

Отже, проаналізувавши образно-філософську парадигму трилогії можемо стверджувати, що усі вище зазначені філософські світогляди, більшою або меншою мірою, окреслені у трилогії та формують світобачення митця.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи наше наукове дослідження на тему «Художні особливості прози Мирослава Дочинця», ми можемо зробити загальні висновки, згідно сформульованої цілі й завдань.

1. По-перше, у роботі була опрацьована наукова література з даної теми. Теоретичною основою стали праці таких дослідників, як Н. Гнилицька, Н. Каралкіна, О. Попович, Є. Сверстюк, Л. Скорина, П. Сорока, О. Щур. та ін.

2. У роботі було визначено та описано теоретичний план дослідження, а саме окреслено систематизовані відгуки та думки з приводу романів «Вічник», «Криничар», «Горянин» Мирослава Дочинця, які умовно називають трилогією, а також книги «Многіі літа. Благіі літа». Літературознавці відмічають, що романи «Вічник» та «Криничар» є прикладом масової літератури. Аргументуючи це тим, що автор у своїх текстах схиляється до екзотичності та пригодництва, щоб зацікавити читача. Окрім того, ці твори входять у так звану мотиваційну літературу, що відповідають інтересам масового читача.

Сам автор не вбачає нічого образливого у тому, що його називають письменником для мас, адже зазначає, що масовість стоїть поряд із народністю, а він і має на меті писати для читача, тамувати спрагу їх літературних бажань та інтересів.

4. У першому розділі також проаналізували та схарактеризували сформований Мирославом Дочинцем стиль, критики якого вказують на яскраву образність та метафоричність письма, наголошують на тому, що всі тексти наскрізно пройняті мудрістю та, подекуди, дидактизмом.

У більшості романів прослідковують схожість із повістю «Старий і море» Е. Хемінгуея, «Робінзоном Крузо» Д. Дефо, «Тигроловами» й «Садом Гетсиманський» І. Багряного. А постать самого письменника найчастіше порівнюють із бразильським письменником Пауло Коельйо.

5. Окрім цього ми проаналізували класифікацію поколінь в українській літературі та знайшли місце для досліджуваного нами письменника. Мирослава Дочинця можна назвати письменником позадесятиком, тому що, за світоглядною та стильовою приналежністю не входить в жодне аналізоване нами покоління.

6. У межах другого розділу роботи було проаналізовано жанрові ознаки творчості помітили, що Мирослав Дочинець у своїй творчості еволюціонує від майстра малих форм, пишучи новели, до автора романів. Але і у великих формах залишається помітною напруженість фрази, обірваність кінцівки, тобто зберігаються риси новелістичності. Жанр роману дає можливість для реалізації думок, творчого задуму.

7. Під час дослідження творчості письменника виявили не лише ідейну спорідненість романів, а й формальну подібність, що визначається на рівні архітектоніки, жанру, стилю. Це можна схарактеризувати як ідіостиль автора, а можна інтерпритувати як трафаретність, самоповтор.

8. Усі тексти написані діалектом, із використання несправедливо забутих слів. Високої метафоричності, фольклорні та філософські сентенції формують тональність, стиль та поетику.

9. У третьому розділі ретельно вивчивши тексти трилогії, виокремили та дослідили такі філософські парадигми: гроші, жінка, їжа, стихія, праця. Філософські ідеї Мирослава Дочинця є суголосними із вченнями відомих філософів, знаходять текстуальне підтвердження у романах. Філософію грошей автор розглядає як необхідний компонент щасливого та вільного життя людини. Письменник нібито знімає з них матеріальне полотно, надаючи їм живої сили, енергії. Образ жінки у романах трилогії зустрічаємо рідше, але висвітлена романів чітко і яскраво. Дочинець зображує жінку лише у позитивному ключі, звертаючи увагу на кожну дрібничку, яка могла б повніше описати її образ. В усіх романах трилогії характеристика цього образу органічно переплітається з іншою, є дотичною, і в деяких випадках дублюється, що свідчить про наявність в автора чітко окресленої філософської

позиції. Не оминає автор і категорію їжі. Мирослав Дочинець ґрунтовно описав систему харчування героїв роману, особливо помітно це у «Вічнику», де автор не лише розповідає про те, як вижити і чим харчуватись у лісі, а й дає поради щодо правильного та здорового харчування. Також ми простежили та проаналізували категорію стихії, природних явищ. Автор створюючи образ стихій вдається до народних мудрощів, фольклору та обрядовості. Категорія стихії є провідною у романі «Горянин». Філософія грошей у творчості Дочинця суміжна поглядам Г. Сковороди. Суть якої полягає в тому, що людина має віднайти своє життєве призначення і працювати за ним. Тоді вона попрямує за покликом серця, знайде шлях і прийде до Бога.

Отже, проаналізувавши образно-філософську парадигму трилогії можемо сказати, що філософія грошей є найповніше заявленою, яскраво прослідковується на сторінках роману «Криничар». Свій погляд стосовно того, що слід вживати в їжу найповніше розкриває читачам герой «Вічника». Відношення людини і стихії моделюються у романі «Горянин». Але усі вище зазначені філософські світогляди, більшою або меншою мірою, окреслені у трилогії та формують світобачення митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків: Діса плюс, 2015. 368 с.
2. Борг рідній землі. Мирослав Дочинець презентував нову книжку: веб-сайт. URL: <http://uzhgorod.in/ua/novini/2013> (дата звернення: 10. 11. 2020).
3. Будугай О., Будугай А. Духовність і гроші: веб-сайт. URL: <http://zounb.zp.ua/> (дата звернення: 20. 10. 2020).
4. Бедзір В. Мирослав Дочинець : «Книжка зчитує твоє серце». *Урядовий кур'єр*. 2014. № 13. С.22.
5. Величко С. Поняття « параболічний роман» як літературознавча проблема. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені О. В. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки». Літературознавство* : зб. наук. пр. № 1 (21), квітень 2018 . С. 27–32
6. Вергелес Т. Мирослав Дочинець : «Я – зачарована людина, що сумує за недосяжним. веб-сайт. URL: <http://zik.ua/> (дата звернення: 20. 10. 2019).
7. Гартен М. «Не важливо шукати, важливіше знаходити», – Мирослав Дочинець. *ЗІК* : веб-сайт. URL : <http://zik.ua/ua/news> (дата звернення: 23.10.2020)
8. Гнилицька Н. Праця як соціокультурний феномен. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2007. № 37. С. 234–239 .
9. Головань В. Навіщо людині потрібен один рік виснажливої боротьби з собою? або Життєві дороговкази книги Мирослава Дочинця «Горянин»: веб-сайт. URL : <http://gre4ka.info/kultura> (дата звернення 30.1.2020).
10. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. Київ: Лібра, 2003. 247 с.
11. Демидюк Л. Мирослав Дочинець : «Писати – це дивитися на світ по-іншому»: веб-сайт. URL : <http://poglyad.com/> (дата звернення: 08.10.2020)
12. Дочинець М. Хліб і шоколад. Мирослав Дочинець. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 302 с.

13. Дочинець М. Многії літа. Благії літа. Мирослав Дочинець. Мукачево: Карпатська вежа, 2012. 144 с.
14. Дочинець М. Вічник. Мирослав Дочинець. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 284 с.
15. Дочинець М. Криничар. Мирослав Дочинець. Мукачево : Карпатська вежа, 2012. 332 с.
16. Дочинець М. Горянин. Мирослав Дочинець. Мукачево : Карпатська вежа, 2013. 312 с.
17. Дочинець М. : рецензії на книги: веб-сайт. URL : <http://www.livelib.ru/author/333843> (дата звернення 18.11.2020).
18. Жаліло Я. Економічні аспекти філософії праці Г. Сковороди: веб-сайт. URL : http://m.arattaукраїне.com/text_ua.php/www.svarga.kiev.ua/textua/text_ua.php?id=2363 (дата звернення 12.11.2020).
19. Каралкіна Н. Мирослав Дочинець : «Я беру скарби нашого Закарпаття і вкладаю їх у твори». *Унікаум*. 2013. № 7. С. 22
20. Кисельова К. Мирослав Дочинець : «Це премія не Януковича, а Шевченка». *Українська літературна газета*. 2014. № 2. С. 20
21. Константинова К. Письменник Мирослав Дочинець : «Євромайдан – це не казочка. Ще буде велика і страшна боротьба». *Дзеркало тижня*. 2014. № 11. С. 16
22. Корнієнко С., Корнієнко Т. Філософські проблеми економічної парадигми ХХІ століття. *Філософія. Культура. Життя : міжвуз. зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 2004. Вип. 24. С. 273–287.
23. Куцай С. Мирослав Дочинець : «Українського читача неможливо обдурити»: веб-сайт. URL : <http://tyzhden.ua/> (дата звернення: 29.10.2020).
24. Кузан В. Старий і ріка. *Літературна Україна*. 2013. № 47. С. 20
25. Кралюк П. Історія української філософії: веб-сайт. URL : <http://kulturolog.org.ua/> (дата звернення: 15.11.2019).

26. Коцарев О. Як подружитися з грошима, собаками й водою: веб-сайт. URL : <http://litakcent.com/> (дата звернення: 08. 11. 2019).
27. Ломець С. Грошовий обіг в Україні за Античної доби. *Фінанси України*. 1998. № 12. С. 110–113.
28. Маркович О. Піднятися і йти далі. *Мукачево*. 2013. № 2. С.16
29. Мирослав Дочинець : «Світ належить радісним людям». *Словопис* : веб-сайт. URL : <http://slovopys.kubg.edu.ua/myroslav-dochynets-svit-nalezhyt-radisnym-liudiam/> (дата звернення 01.12.2020)
30. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу. *Золотослов : Поетичний космос Давньої Русі*. Київ: Дніпро, 1988. – С. 6–46.
31. Мудрик А. Концепція «сродної» праці Г. Сковороди : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Київ, 2001. 19 с.
32. Нравственно-мифологические концепты : воздух, огонь, вода, земля: веб-сайт. URL : <http://subscribe.ru/> (дата звернення 18.11.2020).
33. Олійник Є. Письменник Мирослав Дочинець презентував нову книгу. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/24463287.html> (дата звернення 08.10.2020)
34. Позадесятники – 2: [Поетична антологія]. Львів: Престиж Інформ, 2000. 88 с.
35. Покоління про покоління. *Література плюс*. 2001. № 9-10. С. 8-9
36. Попович О. Мирослав Дочинець представив в Ужгороді свій новий роман «Горянин»: веб-сайт. URL : <http://www.mukachevo.net/> (дата звернення 03.11.2020)
37. Сверстюк Є. Книга джерельна. *Літературна Україна*. 2011. № 14. С. 18.
38. Скорина Л. «На своєму березі...» : необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин». *Буквоїд*: веб-сайт. URL : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2013/04/04/083207.html> (дата звернення 28.10.2020)

39. Скибюк С. Что философы говорили о женщинах: веб-сайт. URL : <http://www.furfur.me/> (дата звернення 08.11.2020).
40. Скринник З. Культурний феномен грошей у світлі комунікативної філософії. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 32–37.
41. Смоляр В. Ведична філософія харчування: веб-сайт. URL : <http://www.medved.kiev.ua/> (дата звернення 02.12.2020).
42. Сорока П. «Горянин» : Руслами Господніх вод. *Українська літературна газета*. 2013. № 24. С. 18
43. Сорока П. Сяйво мудрості, магія слова. *Мукачево*. 2012. №15. С. 20
44. Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали: *Збірник наукових праць*/ Упоряд. Нічик В.М., Стратій Я.М. Київ: Наукова думка, 1992. С. 382
45. Требус Р. Функційне навантаження власних назв у романах Мирослава Дочинця «Криничар» та «Вічник». *Науковий вісник ДДПУ імені Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. Том 2, 2017. № 8. С. 110 – 113
46. Усачова К. Житіє як біографія (особливості співвідношення двох жанрів). *Вісник Київського славістичного університету* / за ред. Алексеєв Ю. та ін. Київ : КСУ, 2007. № 34. С. 69–65
47. Філософія грошей в епоху фінансової цивілізації : монографія / за ред. Т. С. Смовженко, З., Є. Скринник. Київ : УБС НБУ, 2010. 463 с.
48. Філософія фінансової цивілізації : людина у світі грошей / Смовженко Т. та ін. : матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань, 18–20 травня 2011 р. Львів / за ред. З. С. Скринник. Львів, 2011. 435 с.
49. Чанышев А. Человек и мир в философии А. Шопенгауера. *Фрагмент работы А. Шопенгауера «Мир как воля и представление»*. Москва: Знание, 1990. С. 64
50. Щур О. Український Коельйо : Мирослав Дочинець зумів угадати запити типового читача. *Український тиждень* : веб-сайт. URL : <http://tyzhden.ua/Culture/43807> (дата звернення: 05. 10. 2019).

51. Якимчук Л. Крім моїх, в Україні підробляють книги ще трьох авторів: веб-сайт. URL : <http://www.day.kiev.ua/> (дата звернення: 05. 10. 2019).